

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГІЯ»**

**для здобувачів першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти**

Бердянськ, 2021

УДК 159.9(076.5)

Ч46

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Бердянського державного педагогічного університету
(протокол № 2 від 28 вересня 2021 р.)*

Рецензенти:

ФРОЛОВА ОЛЬГА - кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету;

СЕРБОВА Ольга - кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри практичної психології та логопедії Бердянського державного педагогічного університету.

Ч46

Методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Психологія» : для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / авт.-уклад. Ірина ЧЕРЕЗОВА. Бердянськ : БДПУ, 2021. 66 с.

Методичні рекомендації призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, які вивчають освітній компонент «Психологія» як обов'язковий відповідно до освітньо-професійних програм. Рекомендації містять загальні положення щодо організації практичних занять, навчально-професійні завдання з загальної, вікової та педагогічної психології, критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з курсу «Психологія», питання до підсумкового контролю, рекомендовані джерела інформації, термінологічний словник.

Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

© Черезова І., 2021

© БДПУ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	5
I.1. Методичні вказівки до практичних занять.....	5
I.2. Тематика практичних занять.....	7
I.3. Плани практичних занять.....	8
II. НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ЗАВДАННЯ.....	24
II.1. Загальна психологія.....	24
II.2. Вікова та педагогічна психологія.....	32
III. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ».....	40
IV. ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	47
V. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ	50
VI. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК.....	51

ВСТУП

Значне місце в системі психологічної підготовки здобувачів вищої освіти посідають практичні заняття, головним завданням яких є закріплення, збагачення та поглиблення теоретичних знань, підвищення рівня психологічної та професійної компетентності майбутніх фахівців.

Практичне заняття є формою навчального заняття, в ході якої науково-педагогічний працівник організовує розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами навчально-професійних завдань. Ця форма занять проводиться в аудиторіях або лабораторіях, обладнаних необхідними технічними засобами навчання. Кількість годин на практичні заняття з дисципліни «Психологія» визначена навчальним планом. Перелік тем практичних занять міститься в робочій навчальній програмі дисципліни та охоплює всі розділи курсу : загальна, вікова та педагогічна психологія.

Основні завдання практичних занять можна сформулювати в такий спосіб:

- поглиблення й уточнення знань, набутих у процесі формальної, неформальної та інформальної освіти;
- формування інтелектуальних умінь та навичок;
- набуття досвіду організації навчальної діяльності;
- оволодіння основами психологічних досліджень;
- формування психологічної компетентності майбутніх фахівців.

Методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Психологія» мають таку структуру:

- загальні методичні положення щодо організації практичних занять;
- навчально-професійні завдання з загальної, вікової та педагогічної психології;
- критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти з курсу «Психологія»;
- питання до підсумкового контролю;
- рекомендовані джерела інформації;
- термінологічний словник.

Виходячи з основних завдань практичної підготовки здобувачів вищої освіти, в основу методичних рекомендацій покладено принцип єдності змістовного та операційного компонентів навчальної діяльності.

Сподіваємося, що методичні рекомендації до практичних занять з навчальної дисципліни «Психологія» сприятимуть усвідомленню цілісності психічного життя особистості та формуванню ключових компетенцій майбутніх фахівців.

I. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

I.1. Методичні вказівки до практичних занять

Мета практичних занять полягає у закріпленні і поглибленні теоретичних знань, формуванні навичок їх застосування при вирішенні навчально-професійних завдань, контролі за засвоєнням навчального матеріалу, стимулюванні самостійної пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Для ефективної перевірки рівня засвоєння студентами знань, умінь та навичок з навчальної дисципліни використовують різні **методи і форми контролю**: усне опитування, дискусія, співбесіда, реферативні повідомлення та їх обговорення, вирішення навчально-професійних завдань, тестовий контроль, колоквіум, рольові й кейсові ігри та ін.

Продуктивними і раціональними формами практичного заняття є *співбесіда та дискусія*. Вони дають можливість всебічно розглянути теоретичні питання, залучити до обговорення проблеми максимальну кількість студентів, а також сприяють формуванню педагогічного мислення та розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти.

У процесі самостійної підготовки до практичних занять студенти повинні всебічно розглянути і усвідомити зміст питань, що виносяться на практичне заняття, опрацювати необхідну літературу (підручники, навчальні посібники, наукову та спеціальну літературу), здійснити перевірку засвоєння знань за допомогою питань для самоконтролю.

Ефективній підготовці до практичних занять сприятиме використання різних технічних засобів та технологій (комп'ютер, відеотехніка, мережа Internet, інформаційні бази даних). Найзручніше в освітньому процесі використовувати комп'ютер, який допомагає здійснювати пошук і систематизацію необхідної інформації, мінімізує витрати часу, оптимізує самостійну роботу здобувачів вищої освіти, надає їх доробкам закінченого й естетичного вигляду.

Необхідно, однак, враховувати й істотні недоліки ресурсів мережі, зокрема, недостовірність розміщеної на сайтах інформації. Автори матеріалу можуть викладати факти, дотримуючись тільки певної позиції щодо поставленого питання. Тому користувачі не мають змоги об'єктивно оцінити інформацію, піддавшись на переконливість автора. У той же час цей недолік активізує самостійну розумову діяльність, змушуючи аналізувати та переосмислювати отриманий матеріал для визначення рівня його достовірності. Крім того, суттєвим недоліком не стільки самих ресурсів мережі, скільки практики роботи з ними студентів, є звичка значної частини користувачів механічно використовувати готові тексти.

При роботі з Інтернет-ресурсами необхідно враховувати наступне:

- оцінити web-сайт (якість та об'єктивність інформації);
- використовувати довідкові видання;
- порівнювати однакові теми за різними джерелами;
- застосувати різну дослідницьку стратегію, систему пошуку інформації згідно з завданнями;
- дати коректні посилання на використані джерела.

Загальні вимоги до практичного заняття:

- ✓ опрацювати рекомендовані джерела інформації, що передбачає ознайомлення, анотування або конспектування вказаних робіт в цілому чи їх окремих розділів (відповідно до теми та проблем, які розглядатимуться на практичному занятті);
- ✓ підготуватися до виступу з кожного питання плану практичного заняття;
- ✓ рекомендовано виступати не з місця, а перед усією аудиторією;
- ✓ викладати думки своїми словами, а не завченими фразами та формулюваннями;
- ✓ будувати виступ згідно з планом, користуючись конспектом лише в разі цитування першоджерел;
- ✓ враховувати, що кожен виступ має складатися з трьох частин: вступу, основної частини і висновку;
- ✓ вільно триматися перед аудиторією, грамотно і переконливо говорити;
- ✓ чітко формулювати основні теоретичні положення;
- ✓ розпочинати формулювання своєї позиції словами «Я стверджую, що...», «Я вважаю, що...», «Моя позиція з цього питання така...» тощо;
- ✓ обґрунтовувати і доводити свої міркування та твердження (цитати з тексту першоджерел або думки, істинність яких безсумнівна);
- ✓ вміти прокоментувати відповідь товариша, доповнити її, поставити додаткове запитання;
- ✓ пам'ятайте, що в обговоренні питань практичного заняття бере участь кожен студент.

У кінці практичного заняття викладач робить висновок щодо рівня підготовки здобувачів вищої освіти, відзначає позитивні сторони відповідей, аналізує недоліки та труднощі в опануванні навчальним матеріалом, надає можливість кожному студенту висловити свої думки щодо практичного заняття, окреслює завдання на наступне заняття.

1.2.ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Назва теми	Кількість годин	
	д/ф	з/ф
Модуль 1. Загальна психологія		
Тема 1. Предмет психології, її завдання та методи.	2	
Тема 2. Психологія особистості.	2	2
Тема 3. Пізнавальна сфера особистості.	2	
Тема 4. Емоційно-вольова сфера особистості.	2	
Тема 5. Індивідуально-психологічні особливості особистості.	2	2
Разом за модулем 1	10	4
Модуль 2. Вікова психологія		
Тема 1. Напрями, концепції та теорії вікової психології.	2	
Тема 2. Дитинство як етап онтогенезу.	2	
Тема 3. Психологія підліткового та юнацького віку.	2	2
Тема 4. Дорослість як етап онтогенезу.	2	
Тема 5. Старість як етап онтогенезу.	2	
Разом за модулем 2	10	2
Модуль 3. Педагогічна психологія		
Тема 1. Сучасний стан педагогічної психології.	2	
Тема 2. Вікова динаміка процесу навчання.	2	
Тема 3. Неуспішність учнів, її причини та попередження.	2	2
Тема 4. Вікові аспекти виховання та індивідуальний підхід.	2	
Тема 5. Особистість вчителя і його професійний розвиток.	2	
Разом за модулем 3	10	2
Усього	30	8

Примітка. Тематика та обсяг практичних занять подається відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Психологія» підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

I.3. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ЇЇ ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИ

Питання для обговорення

1. Предмет та завдання психології.
2. Виникнення та розвиток психології як науки.
3. Внесок вітчизняних психологів у становлення психологічної науки.
4. Основні методологічні принципи психологічного дослідження.
5. Методи психологічного дослідження.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал, готуючись до практичного заняття?
 - Що вдалося краще?
 - У чому виникали труднощі?

Питання для самоперевірки

1. Що є предметом психології?
2. Які завдання вирішує психологічна наука?
3. Назвіть етапи виникнення і розвитку психології як науки.
4. Які методи використовуються у психологічних дослідженнях?

Література

1. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 35 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 388 с.
4. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 47 с.
5. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. 2-ге вид. Тернопіль, 2016. 35 с.
6. Ільїна Н. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях. Київ : Університетська книга, 2018. 239 с.
7. Ільїна Н., Мисник С. Загальна психологія : теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Університетська книга, 2017. 352 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. М'ясоїд П. Курс загальної психології. У 2-х томах. Том 2. Київ : Алерта, 2013. 758 с.
10. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
11. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 2. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Питання для обговорення

1. Поняття про особистість.
2. Структура особистості.
3. Біологічне і соціальне у розвитку особистості.
4. Активність особистості та її джерела.
5. Самосвідомість особистості.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Чи цікаво Вам було знайомитися з новим матеріалом?
 - Що вдалося краще? У чому виникали труднощі?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення понять: «індивід», «індивідуальність», «особистість», «людина».
2. Що таке активність особистості та її джерела?
3. У чому полягає психологічна сутність самосвідомості?
4. Дайте визначення понять: образ «Я» (його види), «Я-концепція».

Література

1. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 35 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 388 с.
4. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 47 с.
5. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. 2-ге вид. Тернопіль, 2016. 35 с.
6. Ільїна Н. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях. Київ : Університетська книга, 2018. 239 с.
7. Ільїна Н., Мисник С. Загальна психологія : теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Університетська книга, 2017. 352 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. М'ясоїд П. Курс загальної психології. У 2-х томах. Том 2. Київ : Алерта, 2013. 758 с.
10. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
11. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 3. ПІЗНАВАЛЬНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика відчуття та сприймання.
2. Поняття про пам'ять.
3. Мислення та його форми.
4. Мовлення та його види.
5. Уява та процес створення її образів.
6. Увага як особлива форма психічної діяльності.

Практична робота студентів

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал, готуючись до практичного заняття?
 - Чи цікаво Вам було знайомитися з новим матеріалом?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?

Питання для самоперевірки

1. Які психічні процеси становлять пізнавальну сферу людини?
2. Чим відрізняється відчуття від сприймання?
3. Назвіть процеси пам'яті.
4. Покажіть взаємозв'язок мислення і мовлення.
5. Які види уваги Ви знаєте?

Література

1. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 35 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 388 с.
4. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 47 с.
5. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. 2-ге вид. Тернопіль, 2016. 35 с.
6. Ільїна Н. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях. Київ : Університетська книга, 2018. 239 с.
7. Ільїна Н., Мисник С. Загальна психологія : теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Університетська книга, 2017. 352 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. М'ясоїд П. Курс загальної психології. У 2-х томах. Том 2. Київ : Алерта, 2013. 758 с.
10. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
11. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 4. ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ

Питання для обговорення

1. Поняття про емоції та почуття.
2. Природа почуттів та їх види.
3. Поняття про волю.
4. Структура складної вольової дії.
5. Вольові якості особистості.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Чи цікаво Вам було знайомитися з новим матеріалом?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?
 - У чому виникали труднощі?

Питання для самоперевірки

1. Поясніть співвідношення понять «емоції» та «почуття».
2. Назвіть види вищих почуттів.
3. Що таке «воля»?
4. Назвіть дієві способи виховання волі.
5. Перерахуйте причини безвілля.

Література

1. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2017. 35 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 388 с.
4. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 47 с.
5. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. 2-ге вид. Тернопіль, 2016. 35 с.
6. Ільїна Н. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях. Київ : Університетська книга, 2018. 239 с.
7. Ільїна Н., Мисник С. Загальна психологія: теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Університетська книга, 2017. 352 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. М'ясоїд П. Курс загальної психології. У 2-х томах. Том 2. Київ : Алерта, 2013. 758 с.
10. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
11. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 5. ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Питання для обговорення

1. Поняття про темперамент та його фізіологічні основи.
2. Характеристика типів темпераменту.
3. Поняття про характер та його структуру.
4. Поняття про здібності та їх види.
5. Індивідуальні відмінності у здібностях людей.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал, готуючись до практичного заняття?
 - У чому виникали труднощі?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?

Питання для самоперевірки

1. Чи тотожні поняття «тип нервової діяльності» і «темперамент»?
2. Який внесок І. Павлова у розуміння природи темпераменту?
3. Назвіть основні риси характеру людини?
4. Як співвідносяться поняття «здатки» та «здібності»?
5. Що таке талант і геніальність?

Література

1. Бригадир М. Б., Бугерко Я. М., Ревасевич І. С. Загальна психологія. Збірник кейсів : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 35 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2018. 388 с.
4. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. Тернопіль : ТНЕУ, 2015. 47 с.
5. Загальна психологія : навч.-метод. комплекс / уклад. І. С. Ревасевич. 2-ге вид. Тернопіль, 2016. 35 с.
6. Ільїна Н. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях. Київ : Університетська книга, 2018. 239 с.
7. Ільїна Н., Мисник С. Загальна психологія : теорія та практикум : навч. посіб. Київ : Університетська книга, 2017. 352 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. 3-тє вид., переробл. та доповн. Київ : ЦУЛ, 2018. 272 с.
9. М'ясоїд П. Курс загальної психології. У 2-х т. Т. 2. Київ : Алерта, 2013. 758 с.
10. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
11. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 6. НАПРЯМИ, КОНЦЕПЦІЇ ТА ТЕОРІЇ ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Питання для обговорення

1. Предмет та завдання вікової психології.
2. Виникнення та розвиток вікової психології.
3. Питання вікової психології у роботах вітчизняних психологів.
4. Основні методологічні принципи психологічного дослідження в галузі вікової психології.
5. Методи дослідження вікової психології.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал, готуючись до практичного заняття?
 - Що вдалося краще?
 - У чому виникали труднощі?
 - Чи цікаво Вам було знайомитися з новим матеріалом?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?

Питання для самоперевірки

1. Що є предметом вікової психології?
2. Які завдання вирішує вікова психологія?
3. Що таке «вік» з психологічного погляду?
4. Назвіть етапи виникнення і розвитку вікової психології.
5. Які методи використовуються у дослідженнях з вікової психології?

Література

1. Видра О. Вікова психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Писоцький Вадим, Горянська Анжела. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 144 с.
5. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
6. Сергєєнкова Оксана, Столярчук Олеся, Коханова Олена, Пасєка Олена. Вікова психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
7. Швалб Ю. М., Мухина И. Ф. Возрастная психология. Донецк, 2005. 303 с.
8. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 7. ДИТИНСТВО ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика дитинства як етапу онтогенезу.
2. Раннє дитинство.
3. Дошкільний вік.
4. Психологічна готовність дитини до навчання в школі.
5. Загальна характеристика молодшого шкільного віку.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Назвіть основні етапи підготовки до практичного заняття?
 - У чому виникали труднощі?
 - Що вдалося краще?

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні досягнення раннього дитинства.
2. У чому полягають істотні особливості соціальної ситуації розвитку дошкільника?
3. Які основні фактори зумовлюють психічний розвиток і формування особистості молодшого школяра?
4. Охарактеризуйте динаміку психічного розвитку молодшого школяра в процесі навчання.
5. Назвіть особливості взаємин молодшого школяра зі значущими дорослими (вчителями, батьками) та однолітками?

Література

1. Видра О. Вікова психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Дуткевич Т. Дитяча психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 424 с.
4. Дуткевич Т. Дошкільна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2017. 392 с.
5. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
7. Сергєєнкова Оксана, Столярчук Олеся, Коханова Олена, Пасєка Олена. Вікова психологія Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
8. Швалб Ю. М., Мухина И. Ф. Возрастная психология. Донецк, 2005. 303 с.
9. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 8. ПСИХОЛОГІЯ ПІДЛІТКОВОГО ТА ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Питання для обговорення

1. Загальна характеристика підліткового та юнацького віку.
2. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка та її вплив на його психологічні особливості та поведінку.
3. Соціальна ситуація розвитку та новоутворення в підлітковому та юнацькому віці.
4. Навчальна діяльність та розумовий розвиток підлітків та юнаків.
5. Трудова діяльність та питання профорієнтації в підлітковому та юнацькому віці.
6. Особливості формування особистості підлітка та юнака.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Ділова гра.

Із студентської групи виділяють представників на роль психологів та батьків підлітків. Батьки складають запитання до психологів. По закінченню гри відбувається аналіз запитань та відповідей студентів.

4. Рефлексія:
 - Назвіть основні етапи Вашої траєкторії вивчення даної теми.
 - Виявіть досягнуті Вами на кожному етапі результати.
 - Проаналізуйте засоби, які Ви застосовували для їх реалізації.

Питання для самоперевірки

1. Чому підлітковий вік називають перехідним? Обґрунтуйте відповідь.
2. У чому виявляється почуття дорослості у підлітковому віці?
3. У чому полягає перебудова навчальної діяльності у підлітковому та юнацькому віці?
4. Назвіть особливості самосвідомості підлітка та юнака.
5. Поясніть роль спілкування в процесі становлення особистості підлітка та юнака.
6. Назвіть особливості взаємостосунків підлітків та юнаків з однолітками та дорослими.

Література

1. Видра О. Вікова психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
5. Сергєєнкова Оксана, Столярчук Олеся, Коханова Олена, Пасєка Олена. Вікова психологія Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
6. Швалб Ю. М., Мухина И. Ф. Возрастная психология. Донецк, 2005. 303 с.

ТЕМА 9. ДОРОСЛІСТЬ ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ

Питання для обговорення

1. Загальні особливості дорослого періоду життя.
2. Періодизація психічного розвитку дорослої людини.
3. Рання дорослість.
4. Зрілий дорослий вік.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Назвіть результати вивчення даної теми, значущі для Вас.
 - Проаналізуйте труднощі при підготовці до даної теми.
 - Що було найбільш пізнавальним для Вас?

Питання для самоперевірки

1. На які періоди поділяється вік дорослості?
2. Яка діяльність є провідною для дорослої людини?
3. Назвіть кризові періоди дорослого віку.
4. Які особливості емоційно-вольової сфери в період дорослості?
5. Визначте основні способи самовдосконалення дорослої людини.

Література

1. Видра О. Вікова психологія. Київ : Центр навч. літератури, 2019. 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
5. Сергеєнкова Оксана, Столярчук Олеся, Коханова Олена, Пасека Олена. Вікова психологія Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
6. Швалб Ю. М., Мухина И. Ф. Возрастная психология. Донецк, 2005. 303 с.
7. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 10. СТАРІСТЬ ЯК ЕТАП ОНТОГЕНЕЗУ

Питання для обговорення

1. Загальні особливості періоду старості.
2. Періодизація психічного розвитку людини у період старості.
3. Особливості життєдіяльності у період старості .
4. Значення сім'ї для людей похилого віку.
5. Реалізація мудрості як сенс життя у період старості.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Назвіть результати вивчення даної теми, значущі для Вас.
 - Проаналізуйте труднощі при підготовці до даної теми.
 - Що було найбільш пізнавальним для Вас?

Питання для самоперевірки

1. На які періоди поділяється вік старості?
2. Окресліть проблеми людей похилого віку.
3. Назвіть кризові періоди старості.
4. Які особливості емоційно-вольової сфери людини в період старості?
5. Визначте основні способи реалізації людини у період старості.

Література

1. Видра О. Вікова психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 112 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
3. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
5. Сергєєнкова Оксана, Столярчук Олеся, Коханова Олена, Пасєка Олена. Вікова психологія Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 376 с.
6. Швалб Ю. М., Мухина И. Ф. Возрастная психология. Донецк, 2005. 303 с.
7. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 11. СУЧАСНИЙ СТАН ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Питання для обговорення

1. Предмет та завдання педагогічної психології.
2. Виникнення та розвиток педагогічної психології.
3. Питання педагогічної психології у роботах вітчизняних психологів.
4. Основні методологічні принципи психологічного дослідження в галузі педагогічної психології.
5. Методи дослідження педагогічної психології.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал, готуючись до практичного заняття?
 - Що вдалося краще?
 - У чому виникали труднощі?
 - Чи цікаво Вам було знайомитися з новим матеріалом?
 - Що корисного Ви зрозуміли для себе?

Питання для самоперевірки

1. Що є предметом педагогічної психології?
2. Які завдання вирішує педагогічна психологія?
3. Назвіть етапи становлення педагогічної психології як науки.
4. Які методи використовуються у дослідженнях з педагогічної психології?
5. Від чого залежить ефективність використання тих чи інших методів дослідження?

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
3. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 100 с.
4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
5. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
6. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 12. ВІКОВА ДИНАМІКА ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Питання для обговорення

1. Поняття про навчання та його психологічні механізми.
2. Вікові аспекти процесу навчання.
3. Типи та моделі навчання.
4. Структура навчальної діяльності.
5. Психологічний аналіз уроку.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яким чином Ви підбирали матеріал для Вашої індивідуальної траєкторії вивчення даної теми?
 - З якими труднощами Ви зіткнулися?
 - Яким чином вивчення даної теми сприяє Вашому професійному становленню?

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «навчання».
2. Охарактеризуйте основні підходи у розумінні управління навчанням.
3. Визначте критерії класифікації навчання.
4. Назвіть психологічні вимоги до добору і конструювання змісту навчання.
5. Опишіть структуру навчальної діяльності.
6. Поясніть сутність таких механізмів навчання як «зворотний зв'язок» та «рефлексія».
7. Назвіть основні напрямки психологічного аналізу уроку.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
2. Заброцький М. М. Педагогічна психологія. Київ : МАУП, 2000. 100 с.
3. Кутіщенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
4. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
5. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 13. НЕУСПІШНІСТЬ УЧНІВ, ЇЇ ПРИЧИНА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Питання для обговорення

1. Поняття про неуспішність та її чинники.
2. Вікові аспекти неуспішності.
3. Причини шкільної неуспішності учнів.
4. Психологічні причини неуспішності учнів.
5. Подолання та попередження неуспішності учнів.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Назвіть результати вивчення даної теми, значущі для Вас.
 - Проаналізуйте труднощі при підготовці до даної теми.
 - Що було найбільш пізнавальним для Вас?

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття «неуспішність».
2. Назвіть основні причини неуспішності.
3. Поясніть співвідношення понять «неуспішність», «важковиховуваність», «невстигаючі учні».
4. Назвіть психологічні вимоги до добору і конструювання змісту навчання для невстигаючих учнів.
5. Назвіть основні напрямки виховної роботи з «важким» учнями.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
3. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 100 с.
4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
5. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
6. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 14. ВІКОВІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД

Питання для обговорення

1. Психологічні аспекти виховання.
2. Методологічні й методичні принципи виховання.
3. Поняття виховного впливу та його види.
4. Основні напрямки виховання особистості.
5. Самовиховання особистості в різні вікові періоди.
6. Критерії вихованості особистості.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яке з питань практичної роботи було найскладнішим?
 - Що б змінили в плані практичного заняття?
 - Що відкрили нового для себе?

Питання для самоперевірки

1. Дайте загальну характеристику цілей та завдань виховання.
2. Назвіть основні соціальні інститути і фактори, що впливають на формування особистості дитини.
3. Назвіть соціально-психологічні проблеми входження особистості у групу (соціум).
4. Поясніть психологічні механізми процесу виховання.
5. Обгрунтуйте значення сімейного виховання у формуванні особистості.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
3. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 100 с.
4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
5. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
6. Писоцький Вадим, Горянська Анжела. Психічний розвиток та формування особистості в онтогенезі. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 144 с.
7. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.

ТЕМА 15. ОСОБИСТІСТЬ ВЧИТЕЛЯ І ЙОГО ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК

Питання для обговорення

1. Сутність та структура педагогічної діяльності.
2. Педагогічні здібності та риси особистості сучасного вчителя.
3. Психологічні основи педагогічного такту.
4. Індивідуальний стиль у педагогічній діяльності вчителя.
5. Бар'єри педагогічної взаємодії.

Практична робота

1. Обговорення теоретичних питань.
2. Виконання практичних завдань.
3. Рефлексія:
 - Яке з питань практичної роботи викликало труднощі?
 - Що допомогло Вам при підготовці до заняття?
 - Що було найбільш пізнавальним для Вас?

Питання для самоперевірки

1. Назвіть основні компоненти педагогічної діяльності та дайте їх психологічну характеристику.
2. Покажіть специфіку педагогічного мислення.
3. Охарактеризуйте стилі педагогічного спілкування.
4. Дайте поняття про бар'єри педагогічної взаємодії та їх психологічну характеристику.
5. Розкрийте психологічні механізми педагогічної перцепції.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
3. Заброцький М. М. Педагогічна психологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2000. 100 с.
4. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. 2-е вид. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 464 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
6. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
7. Психологу для роботи : діагностичні методики / уклад. М. В. Лемак, В. Ю. Петрище. Вид. 2-ге виправл. Ужгород : Видавництво О. Гаркуші, 2012. 616 с.
8. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навчальний посібник. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.

II. НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ЗАВДАННЯ

II.2. Загальна психологія

Проаналізуйте подані нижче уривки з художньої та наукової літератури, надайте ґрунтовні відповіді на такі запитання:

- 1. Яке психічне явище описано?*
- 2. За якими ознаками його визначили?*
- 3. Які властивості, види або закономірності цього явища описані?*

Відповідь має презентувати Вашу власну думку, але обов'язково має бути підкріплена аргументацією з наукової літератури, посиланнями на прізвища та роботи вчених, використанням цитат з відповідних наукових джерел тощо.

1. Бідна дитина, якщо вона виросла, не зірвавши польової квітки, не відчувши її аромату, не пом'явши на волі зеленої трави. Ніколи вона не розвинеться з тією повнотою і свіжістю, на які здатна людська Душа (Ушинський К.).

2. 24 березня 1990 року Олесь Гончар, будучи в лікарні, записав у щоденнику: «Нарешті дозволено виходити з корпусу. Надворі зовсім уже весніє! Першою зеленню озвались до мене куші. Аж до руки наблизилась ласкава синичка ... Бачив навіть джмеля...., такого раннього, кудись погув над природою ... І небо ясне, і голоси пташок привітні ...» (Гончар О.).

3. Болю я тепер не відчуваю. У машині було дуже кепсько, коли її трясло на вибоях, я те й знав що кричав. Уже краще великі вирви: машина то здіймалася, то опускалася, немов корабель на морських хвилях. Але тепер почала, мабуть, діяти ін'єкція, яку мені десь у п'яті зробили в руку: я відчув, як голка пронизала шкіру, й десь аж у нозі зробилось гаряче (Генріх Бьолль «Подорожній»).

4. Вночі собор ще величавіший, ніж у день. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Одні із тих велетнів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, - то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами ікон-бійниць, то стрілчастими шпильями десь черкають хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба. Вночі собор молодіє. Зморшок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли постав юним виквітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань (Гончар О. «Собор»).

5. Посідавши, вони деякий час мовчки вивчали один одного. Голова застиг за столом, мов кібчик, зіркий, крутоший, весело насторожений. В перший момент скульпторові дивно було бачити на блискучому склі стола між різьбленим письмовим приладдям запечені головині руки. Одначе згодом скульптор і в цьому знайшов своєрідну гармонію і звабу. Ці вузлуваті руки теж були варті того, щоб їх виліпити (Гончар О. «Соняшники»).

6. Сонце хилилось до заходу. Небо було хмарне і тільки на заході ясно-червоне. Мряками фантастично сповиті гори відбивалися від неба гостро темно голубою краскою. На одній із тих, порослих лісом, гір стояла нова гуцульська хата. Грубі смереки розпростерли під нею свої знамена, потрясали сумно гордими вершками, й великі краплі дощу падали беззвучно на мох. Навкруги тиша, тільки в незаглядних лісах шуміло, мов придушені морські хвилі. Останнє проміння сідаючого сонця продиралось місцями в гущавину лісу, тремтіло хвилику на галуззях, мов золоті тіні, і потім у лісі стало зовсім темно (Кобилянська О. «В неділю рано зілля копала...»).

7. Обвів очима ноги, що стояли густо перед ним, в ньому закипіло зло, він спинив його і мовив: «Тому роду не буде переводу і котрому браття милують згоду»... Панас Половець замислився: «Рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?» (Яновський Ю. «Чотири шаблі»).

8. Зоставсь Василь і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачите, закинув Марусі наздогад, що се він її любить і дума: «Коли б вона не мала кого на приметі та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нічого і не треба; не хотів би ні грошей, ні панства. Так-бо почервоніла, як я їй став закидати, що її полюбив, і очищі опустила у землю, а рученятами усе хусточку кружила, вже, вірно, з серця; а як пішла за Оленою, то не тільки йому і словця не сказала, та і не глянула на нього» (Квітка-Основ'яненко Г. «Маруся»).

9. Подивіться на степ. Бачите, як темніє в долинах, на луках? Подивіться на ті пагорби – вони стали нібито м'якими, ніби пливуть в вечірній темряві. Пагорбки стають сірими, в їх поверхню – що ви там бачите? Ліс... Кущики... Стадо корів... Овечки з чабаном. Люди зупинилися ночувати в полі, розвели вогнище, але вогнища не видно, в повітрі лише в'ється димок. Пропоную дітям йти додому, але їм не хочеться. Просять: посидимо ще хвилинку (Сухомлинський В. «Серце віддаю дітям»).

10. Ось пливе по небу химерна хмаринка. Що ви в ній бачите, діти? «Старший чабан в солом'яному капелюсі спирається на палицю, - говорить Варя.- Дивіться, ось поряд з ним отара овець. Попереду баран із крутими рогами, а за ним ягнята... А у старого торба висить, а з торби випирає щось». «Ні, це не старий» - заперече Павло. «Це снігова баба, така, яку ми зліпили взимку» (Сухомлинський В. «Серце віддаю дітям»).

11. Вона вижидала щастя щоднини, жила раз-у-раз в чеканні чогось нового, далекого. Немов соняшник, стояла її душа, створена не звісно для чого... Інколи слідила за польотом орла, або як половник (яструб) тихо крутився в кружала і немов чорна точка висів у повітрі. Жадно ловила звуки від води і перетворювала їх у сміх. Може, відголос потоку, що впаде по скалі і камінню, не погожий на полутихий сміх? Коли вслухатися... Се так, певно, шумлять морські хвилі, як смерековий ліс, цілком так само ... хіба, може, лиш голосніше трохи... У вертепах, серед стрімких скель, почувся відгук. Після того наставала Тиша (Кобилянська О. «В неділлю рано зілля копала...»).

12. Михась і Гаврик могли днями сидіти на дзвіниці та мріяти, як будуть жити у лісі у печері. Снігу там, мабуть, уже нігде й сліду не позоставалось. А земля була там м'якенькою, як гречана каша, тільки копай собі та копай. За день таку печеру можна викопати, що й танцювати там можна буде. Вгорі ж під кущем і віконечко маленьке можна буде проробити. З обох боків по постілі з сухого листу, посередині столик, щоб обідати та вечеряти. Встали вранці - зараз же чаю наварили собі, добре поснідали. Ніякої тобі школи більше, ніяких учителів, уроків, ляпасів, лайок, сварок. Нічогісінько! Поснідали, прислухались, чи нема кого біля печери, та й вилізли в ліс. А ліс густий-густий, непролазний, і все навкруги – зелене, волохате, дике. А пичні, а гнізд усяких! От де можна надерти яєць на яєчню!

- І-і-іх, мамалижко, та й заживемо ж ми з тобою! (Винниченко В. «За Сибіром сонце сходить»).

13. Хто не бував на Україні? Хто не знає України? Хто бував і знає, той нехай згадає,... що там скрізь білі хати у вишневих садках і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть...І вже почало і марить, що бистра річка, що як минали – в очі блиснула, припливає усе ближче і ближче, що дерева ростуть і шелестять не під віконечком, а над самим ров'ячком (Марко Вовчок «Кармелюк»).

14. А Харитя й справді заходила коло вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та зо дві чи зо три картоплини, налила в горщик води і приставила його до вогню. Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Великі сині очі з-під довгих чорних вій дивилися пильно й розумно... Вона забула навіть і за нові червоні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу головку. Кісники ті були її радість, її гордощі. Оце третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники (Коцюбинський М. «Харитя»).

15. Ми розв'язували задачу. Задача не виходила, здавалася безглуздою. А вона стояла біля вікна і раптом відчинила його, взяла з підвіконня багрянний листок клена, що на мить приліг там спочити, і повернулася до класу. «Погляньте, яка краса!» – вона високо підняла листок, і скільки дитячого здивування було в її голубих очах, що ми оточили її, розглядаючи, як коштовність, зів'ялий кленовий лист, хоча до цього бачили такі листки тисячі разів. І діти уважно почали розглядати звичайний кленовий листок, кожну його жилку, крапочку... У класі ніби посвітлішало, і чомусь раптом легко і просто розв'язалася задача (Українська мова. 100 переказів).

16. Харитя здригнулась, підвела очі на молодиць і засоромилась. «Жну... мати слабі лежать... нема кому хліб вижати... з голоду загинемо зимою», – в голосі її тремтіли сльози. «Бідна ж ти, дитино, бідна!..» Враз Харитя почула, що сльози душать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слабій матері, дуже заболів той пальчик, що втягла серпом, заболіли ноги, наколені стернею, згадався переляк недавній; сльози, мов град, посипалися на землю, і Харитя, голосно хлипаючи, заридала. Молодиці кинулися до неї. «Що з тобою, дитино?! Не плач, перепілочко! Мати твоя, дасть Бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам загинути з голоду, ми ж не татари... Ну, не плач же, квіточко!» Молодиці взяли на руки бідну Харитю, цілували, потішали. «Ходім зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...» (Коцюбинський М. «Харитя»).

17. Нарешті увечері з міста повернулися Герасим та Савка з великими шкіряними мішками (фальшивими грошима)... Герасим упевнений, що дійсно розбагатів, і вже ніхто не зможе перекупити в нього такий палко бажаний земельний наділ. Йому не хочеться ділитися грішми з кумом. Савка навіть погрожує ножом, вимагаючи свою частку... Нарешті з нетерпінням розкривають мішок і з'ясовують, що стали жертвами шахрайства! Замість грошей у мішках лежать пачки паперу. «Бумага!.. Обманив!.. Куме, він же гроші давав, я сам бачив! Сама бумага... чистісінька бумага!.. Ха-ха-ха! Сто тисяч! Ха-ха-ха!» (Карпенко-Карий І. «Сто тисяч»).

18. У зимову холоднину, коли вітер обпалює лице й забиває дихання, підлітки їхали в поле: треба привезти сіно на тваринницьку ферму. Вони розуміли, що ніякі труднощі не можуть звільнити людину від праці, і переставши працювати, нічого буде їсти. Життя на кожному кроці переконувало їх, що працювати треба завжди. І вони йшли назустріч сніговій бурі і січневому морозові. Накладене сіно привезли на ферму. Поверталися з роботи зморені, але радісно збудженні, переживали велику людську гордість (Сухомлинський В. Вибрані твори).

19. Геніальний російський художник Ілля Юхимович Рєпін був дуже працюючий. З ранку й до пізньої ночі не виходив він з майстерні. Друзі, які бували у нього вдома і жили на першому поверсі, згадують, що цілими днями чули над головою, як тупотів ногами Рєпін. Покладе мазок на полотно, швидко відбігає від картини, щоб подивитися на неї віддалік, зробить ще один мазок і знову відбігає. Іноді Ілля Юхимович навіть не йшов обідати. Крім великої майстерні, в нього була ще маленька, як звав її художник, «таємна». Тут він писав найдорожчі його серцю картини, які не хотів нікому показувати раніше, ніж закінчить. У такі дні Рєпін ні на хвилину не дозволяв собі відриватися від роботи. У дверях його «таємної» майстерні було прорубане маленьке віконце, крізь яке художникові подавали обід і вечерю (<http://hotom.at.ua/index/0-2>).

20. І. Ю. Рєпін приїхав до Парижа, де в цей час усі захоплювалися фотографією. Зацікавився нею і Рєпін. Накрив голову чорним сукном і намагався зняти одного знайомого. Та швидко покинув це заняття. «Тут задихнутися можна! – вигукнув художник. – І хто це вигадав такий страшний апарат, коли зовсім просто можна намалювати чудовий портрет?!» (<http://hotom.at.ua/index/0-2>).

21. По одній із московських вулиць, влітку, йшла пані і з нею – товстий, неповороткий і мовчазний хлопчик. Товстун дратував маму – він ішов повільно та неохоче. Вона втратила терпець, залишила хлопчика і пішла вперед. Хлопчик спокійнісінько всівся відпочивати серед вулиці. Із розчинених вікон дивилися на нього і сміялись. Це зачепило його. Він сердито сказав: «Ну, нічого скалити зуби!» Повільно встав і пішов. Цей хлопчик був Саша Пушкін – майбутній великий поет Олександр Сергійович Пушкін. Материнської ласки Пушкін ніколи не бачив. Надію Йосипівну дуже дратували неповороткість хлопчика, його пишність, несміливість і відраза до руху. До 7 років Пушкін з товстого і мовчазного перетворився на говірливого розбишаку. Рухи були швидкі, очі живі, із них ніби так і сипались іскри. Характер був палкий та швидко змінювався. Бабуся Марія Олексіївна говорила з сумом: «Не знаю, що вийде з мого старшого внука... То його не розвеселиш, не виженеш гратись з дітьми, то раптово так розвернеться і розходиться, що нічим не зупинить. Із однієї крайнощі в іншу кидається, немає у нього середини» (Логвиненко В., Логвиненко А. Оповідання про О. С. Пушкіна).

22. Ось поряд з матір'ю сіроокий задумливий хлопчик - Слава ... Розповідають, що Слава не любить людей, цілими днями сидить вдома, і лише запитав у нього що-небудь, у його очах спалахує недобрый вогник. Лариса любить батька, а у матері болить серце: а що як чие-небудь необережно випущене слово розкриє її брехню. Нерідний батько... Кожній би дитині такого рідного батька, як у Лариси нерідний. В очах дівчини була та ж доброта, ласка, чутливість, що і у її нерідного батька. Дитячі очі випромінюють те ж захоплення, здивування перед красою. Навіть рухи, міміка, вираження почуттів – все це Лариса перейняла від нього (Сухомлинський В. «Серце віддаю дітям»).

23. Це був чистий розбишака - халамидник. Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Федька: там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закадишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом. Наче біс який сидів у хлопцеві. Всі діти як діти – граються, бавляться тихо, лагідно. Федькові ж неодмінно щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному кроці. Битися з ним і не пробуй - перший по силі на всю вулицю (Винниченко В. «Краса і сила»).

24. У саду на лаві сидів Музикант. Він грав на флейті. І дерева, і кущі, і квіти прислухалися до чудової пісні. Навіть вітер приліг і з подивом слухав гру. Грав Музикант про сонце в блакитному небі, про хмаринки, про щасливі дитячі очі. Замовкла пісня, поклав він свою флейту на лавчину й пішов до хати. Підвівся Вітер з-під куща, підлетів до інструмента, та й подув з усієї сили. Загула флейта. Подув Вітер ще дужче, а флейта не грає - гуде та й гуде. «Чому це так? - думає Вітер. - Я залюбки можу вирвати дуба з корінням, скинути дах з хати. Чому флейта не підкоряється мені? Чому не грає?» (Сухомлинський В. «Флейта і вітер»).

25. Це був гарний високий хлопець з блакитними очима і лагідною посмішкою. Вже з першого погляду стало зрозуміло, що юнак дуже розумний і здібний до багатьох ремесл. Його руки – великі і засмагли - аж світилися роботою. Іванка в селі дуже хвалили: і красивий, і працьовитий, і говіркий. А як начне щось робити - гарнішого майстра од нього і не знайти. Дуже гарні виготовляв роботи із дерева. Дивишся - і серце посміхається. Майже всім дівчаткам на селі наробив дерев'яних статуєток. Всі хвалили Івана: і дорослі, й малі, такий хлопець, хоч до рани прикладай! (Олійник Б. «Нещаслива доля»).

26. Він був косар. Він був такий великий косар, що сусіди забули навіть його прізвище і звали його Самійло-косар, а то й просто Косар. Орудював він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою, - легко і вправно. Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб (Довженко О. «Зачарована Десна»).

27. Нібито не велика штука дерев'яну ложку зробити, а все-таки треба мати свої способи, знатися на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну і пропорцію відповідну при самій роботі дотримати. І не з кожного дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати (Франко І. Оповідання).

28. Тоді Червона Шапочка підійшла до ліжка і розсунула запону. А там у ліжку лежить бабуся, але якась чудна, і чепець її насунувся аж на обличчя.

- Ой, бабуся, чого це в тебе такі великі вуха?

- А, щоб краще тебе чути!

- Ой, бабуся, а чого це в тебе такі великі очі?

- Щоб тебе краще бачити!

- Ой, бабуся, а чого це в тебе такі великі руки?

- Щоб краще тебе схопити!

- Бабуся, а чого це в тебе такий страшенно великий рот?

- Щоб краще тебе з'їсти! (Брати Грімм «Червона Шапочка»).

29. *Наталка (кланяясь).* Здорові були, добродію, пане возний!

Возний. Добродію! Добродію! Я хотів би, щоб ти звала мене - тее-то як його - не вишепом'янутим ім'ям.

Наталка. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

Возний. Не о сем, галочка, - тее-то як його, хлопочу я, но желяю із медових уст твоїх слишати умилительное названіє, сообразное моему чувству. Не в состоянії поставити на вид тобі сили любові моеї. Когда би я імел - тее-то як його - столько языков, сколько артикулов в Статуті ілі сколько зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не довліло би навосхваленіє! Єй-ей, люблю тебе до безконечності.

Наталка. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк собі не возьму.

Возний. Лукавиш - тее-то як його - моя галочко! І добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Наталка. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару (Котляревський І. «Наталка Полтавка»).

30. В Путивлі-граді вранці рано

Співає, плаче Ярославна,

Як та зозуленька кує,

Словами жалю додає.

Полечу, каже, зигзицею,

Тією чайкою-вдовицею,

Та понад Доном полечу,

Рукав бобровий омочу

В ріці Каялі. І на тілі,

На княжім білім, помарнілім,

Омию кров суху, отру

Глибокі, тяжкі рани... (Шевченко Т. «Плач Ярославни»).

31. Студент-старшокурсник із захопленням готувався до захисту дипломного проекту, не хотів нічого їсти і, хоча було вже пізно, не лягав спати. Йому дуже хотілося справити враження на викладачів і однокурсників і продемонструвати свої здібності. Але раптом у нього пропав всякий інтерес до роботи. Йому дуже захотілося спати (Маслоу А. Мотивація і особистість)

32. Є відома притча про трьох робітників, що возили тачки з цеглою. Перехожий запитав їх про те, що вони роблять. «Не бачиш хіба - сказав перший - цеглу вожу». «На хліб сім'ї заробляю» - відповів другий. А третій сказав: «Собор буду» (Вильюнас В. Психологические механизмы мотивации человека).

33. Е. Фромм, працюючи в Мексиці, звернув увагу на цікавий факт, «що люди, які не вміють писати, або рідко пишуть, набагато перевершують освічених жителів розвинених країн» (Фромм Э. Иметь или быть).

34. Для виконання кожної п'єси студенту-піаністу Джеку Моцарту потрібно в середньому приблизно 15 хвилин. Він запитав себе: «А якщо розподілити п'єсу на три або чотири рівні частини і розучувати кожен частину окремо?» Джек вирішив порівняти два методи вивчення п'єс (Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента).

35. «Одного разу, - розповідав мені один дуже заїдликий і дуже справедливий рибалка, - стою на човні з вудками на Дніпрі. Тягаю лящі, язї, краснопери. Добре тоді клювало...Коли гульк - серединою Дніпра мчить проти води човен. Що, гадаю собі, за фокус-мокус: і мотора на човні нема, і вітрил нема, і веслами ніхто не махає, а човен немов той глісер мчить?» (Остап Вишня «Сом»).

II.2. Вікова та педагогічна психологія

Проаналізуйте приклади педагогічних ситуацій та надайте ґрунтовні відповіді на запитання:

1. *Що є причиною виникнення проблемної педагогічної ситуації?*
2. *Як можна було б запобігти її розвитку?*
3. *Що відбувається, коли педагог ігнорує прийняття рішення?*
4. *Які можливі шляхи виходу з даної ситуації?*

Відповідь має презентувати Вашу власну думку, але обов'язково має бути підкріплена аргументацією з наукової літератури, посиланнями на прізвища та роботи вчених, використанням цитат з відповідних наукових джерел тощо.

1. Спускаючись сходами, вчитель бачить, як Микола, учень 6-го класу, складним ножом ріже на сходах перила. Побачивши вчителя, хлопець стрімголов кинувся тікати, залишивши на місці портфель. Вчитель зупинив учня, після чого повідомив про випадок матері. Вона здивувалася:

— Цього не може бути! У нас в квартирі завжди чистота, порядок, гарні меблі. (Відчувалось, що вони дбайливо відносяться до речей.)

— Це правда, що ти псував перила?

— Я тільки спробував, як ріже ніж...

І тут в розмову втрутився вчитель:

— Але навіщо ж ти псував їх? Ти б спробував різати у себе вдома стілець або свій стіл. Чи є якась різниця, що саме різати?

Хлопчик здивувався й обурено вигукнув:

— Вдома ж цього не можна робити!

2. 6-й клас. «Який упертий цей Толя Петренко... Ніколи він не слухає пояснення, вертиться, розмовляє, відволікає інших. Що з ним робити, як зацікавити?» Якось раз після уроків Євгенія Павлівна зупинила Толю в коридорі.

— Бажаєш, скажу по секрету, про що завтра піде мова на моєму уроці? Наступного дня Толя Петренко, на диво всього класу, підняв руку і, відповівши на запитання вчителя, подивився по сторонах тріумфально. А на перерві він підійшов до Євгенії Павлівні і, бентежачись, попросив:

— Скажіть, а про що ви будете завтра розповідати?

3. 9-й клас. Вчителька, яка була одночасно і класним керівником в цьому класі, прийшла на урок. Розпочавши опитування учнів, вона помітила, що староста класу засмучена. Вчителька почала з'ясовувати, що ж сталося. Дівчина крізь сльози відповіла, що в неї зник телефон. Зранку він точно був у портфелі, а вже після третього уроку він зник, а в класній кімнаті були лише однокласники.

4. 8-й клас. Два учня Сергій та Олександр не працюють на уроках. Вони постійно порушують дисципліну, а одного разу вчитель помітив, що вони грають в карти. На зауваження вчителя вони відповіли: «Що тут такого? Нам не цікаво, краще в карти грати».

5. На перерві один із вчителів помітив на території школи ученицю 9 класу, яка палила, навіть не ховаючись. Вчитель провів з нею бесіду шкідливі звички та викликав батьків дівчинки до школи. Наступного дня до школи прийшла її бабуся та почала доводити вчителю, що він втручається у особисте життя її онуки, адже паління – це особиста справа кожного. Та вчитель не відступав і стояв на своєму, але бабуся навіть слухати його не хотіла.

6. Урок у 9-му класі. Після знайомства з дітьми та повідомлення їм про те, що вчитель буде викладати в них два навчальних предмета, до неї підійшов один з учнів з проханням: «Людмила Михайлівна, я хочу Вас попросити, щоб Ви мені завжди ставили двійки і робили зауваження у щоденнику, не дивлячись на те, що я буду активно працювати на уроці».

Вчителька дуже здивувалась і запитала: «Павлику, а чому ти просиш мене про це?» Але учень не захотів відповідати на поставлене питання. Наступного дня вчителька ще раз спробувала поговорити з Павликом, але він, як і раніше, не відповів.

7. Учень 5-го класу Денис на уроці вживав нецензурні слова у спілкуванні з однокласником. Вчителька зробила зауваження хлопцю і попросила, щоб його батько зателефонував до школи. Ні наступного дня, ні через тиждень Денис не з'явився на уроках.

8. На уроці у 8-му класі вивчається нова тема. Учні зацікавлено слухають вчителя. У класі стоїть тиша. Але раптом її порушує дзвінок мобільного телефону. Усі учні мимоволі відволікаються на Дмитра, який намагається вимкнути телефон, але довго не може його вийняти з кишені.

9. Діти самостійно виконують завдання за підручником. Вчитель помічає, що Женя, який зазвичай байдикує на уроці, сьогодні активно працює, адже матеріал був нескладний. Тому вчитель вирішує похвалити хлопця.

– Невже Ви поставите йому 10? - пролунало в класі,

– Женя і 10 балів - речі несумісні.

Класом прокотився сміх.

-Якщо впорається із завданням, то звичайно поставлю, – відповіла вчителька.

Учні по черзі підносили зошити із завданням. Прийшла черга Жені, всі чекали його оцінки. Вчителька взяла зошит у руки і, побачивши лише записаний номер вправи, сказала:

- Молодець, Женя, сідай. Отримуєш 10 балів.

10. 6-й клас. Пролунав дзвоник, учениця запізнилася на урок, вдруге за цей день. Класний керівник зателефонувала батькам додому і розповіла про цей випадок. Мама накричала на доньку, дівчина образилася, бо причиною запізнення на урок було відвідування їдальні. Але класному керівнику дівчина цього не сказала. Наступного дня на уроці дівчина почала ділитися враженнями з подругами. Під час розмови з ними учениця вжила нецензурне слово, і думала, що вчителька його не почує. Класний керівник зробила зауваження, дівчина не визнала своєї провини і запитала, що вона такого зробила. Адже під впливом емоцій була переконана, що нецензурне слово було не почуте. Дівчина не вибачилась.

11. 8-й клас. Одного разу до вчителя завітала мама однієї з учениць і звинуватила його в тому, що він принижує її доньку і називає її «нерозумною». Вчитель намагався пояснити, що він так не міг висловитися, проте мати не слухала вчителя.

12. 9-й клас. Вчитель з учнями стояли біля класу та чекали, коли його відкриють. Коли вчитель, закріплений за даним класом, відкрив класну кімнату, всі одразу помітили, що там дуже холодно. Як виявилось, температура повітря в класі дорівнювала температурі повітря на вулиці, адже три великих вікна із чотирьох були розбиті, а по всьому класу валялося розбите скло і каміння. Діти зраділи, думаючи, що уроку не буде, а їх відпустять. Але вчитель сказав, що заняття відбудеться, і повів їх до роздягальні за верхнім одягом. Коли діти повернулися, вчитель почав проводити урок. Зрозуміло, що діти писати не хотіли, пояснюючи це тим, що у них мерзнуть руки. Було записано тільки дату, тему і декілька основних понять з даної теми. Далі урок проходив у вигляді бесіди та індивідуального опитування. Дітей дуже важко було зосередити на уроці і потрібно було постійно заспокоювати.

13. Дев'ятому класу запропонували допомогти в підготовці першого поверху школи до шкільного свята. При цьому було виділено 4 основних завдання: 1) вимити підлогу, 2) акуратно розставити столи і стільці, 3) стерти пил з меблів і полити квіти, 4) підготувати та упорядкувати матеріали для виставки, розклавши всі відібрані експонати. Розставити меблі неважко, але це можна зробити тільки в останню чергу – після закінчення прибирання. Значить тим, хто готує виставку, доведеться затриматися довше інших. Витерти пил і полити квіти - сама нетривала та легка робота, а відбір і систематизація матеріалів для виставки зажадають часу і уваги. Роз'яснивши всі моменти роботи, вихователь кладе на стіл чотири листки паперу (за кількістю завдань) і просить клас розділитися на бригади та вибрати вид роботи самим. Потім він відволікається, роблячи вид, що зайнятий своєю справою, і спостерігає за ходом розподілу ділянок роботи і за розподілом на бригади.

14. 7-й клас. Під час вивчення нового матеріалу класом почала передаватися записка. Вчителька її забрала. З'ясувалось, що у записці хлопці писали та малювали неприємні речі про дівчат їхнього класу. Раптом у двері постукали, і вчителька на хвилину вийшла у коридор. Коли вона повернулася до класу, то записки на столі вже не було. Вчителька почала з'ясовувати, хто забрав її з вчительського столу.

15. 11-й клас. На уроці вчителька побачила стривожений погляд учениці. Коли вона звернулася до дівчини, то та почала плакати. На перерві вчителька попросила дівчину залишитись. Оксана розповіла про те, що в неї поцупили гроші. Вчителька звернулася до класного керівника з проханням поговорити з кожним з учнів класу. Класний керівник погодилась. Протягом уроку два досвідчені вчителі вели бесіду з кожним учнем. На наступному уроці хімії вчителька повідомила про те, що винний знайшовся, але хто саме, не уточнила. Вона сказала: «Якщо в учня є совість, то нехай завтра він покладе гроші на місце, і на цьому конфлікт буде вирішений».

16. На уроці, який проводився в 8-му класі, відбувся конфлікт. Троє учнів класу грали в карти, не звертаючи уваги на зауваження вчителя. Коли вчитель підійшов до них, один учень швидко встав з місця і вискочив з класу, інші перестали грати і до кінця уроку вели себе тихенько. Після закінчення уроку учень повернувся за своїми речами. З вчителем він розмовляти відмовився. При розмові з класним керівником вчитель дізнався, що Денис має вади психічного розвитку.

17. 10-й клас. Якось Василь відмовився чергувати, так і сказав:

– Не буду, і все!

Педагог не став обурюватися та загрожувати різними покараннями, а тільки сказав:

– Давай спокійніше. Сідай-но, поговоримо. Ти не хочеш чергувати?

– Не хочу!.

– Але ж у класі ти не один. Ще 23 людини. І всі чергують, тому що обов'язок кожного допомогти прибиральниці, яка прибирає всю школу. І в будь-якому класі нашої школі учні чергують. Що ж ти, особливий? Усі чергують, а ти – «не буду». Подумай, як учні на тебе дивитися будуть. Та й ти сам: адже за тебе, виходить, хтось повинен зайвий раз прибирати? Ти подумай ще раз, не поспішай, а завтра ми з тобою повернемося до цієї проблеми. На другий день ранком Василь підійшов до вчителя і буркнув під ніс:

– Буду чергувати. Тільки нехай зі мною хто-небудь інший чергує, не Петрова. А то вона все вчить і вчить, що як робити. Набридло.

18. 7.-й клас. Учителька математики щось пояснювала, а Вітя, вразливий хлопчик, що тільки-но одержав трійку по улюбленому предмету історії, сидів і розкладав якийсь папірець на столі, думаючи про свою невдачу.

-Що ти там робиш? Чому не слухаєш? - звернулася до нього Ксенія Віталіївна.

– Ти став погано поводитися.

– Ну й що ж! - зухвало буркнув Вітя.

– Як ти розмовляєш із учителем? Устань!

– А чого мені вставати? Я нічого не зробив.

-Ах, так! Ну тоді вийди звідси!

– А я не піду!

– Ні, підеш! Учителька, схопивши хлопчика за руку, вивела його силою із класу під несхвальний шепіт усіх інших школярів.

19. У 7-му класі було кілька учнів, які навчалися на високому рівні. Олексій показував чудові результати на трьох уроках поспіль і був оцінений на 10-11 балів. Проте на четвертому уроці він був взагалі неактивним, але вчитель на це не відреагував, вирішивши, що такий гарний учень може один раз трішечки відпочити. На наступному уроці ситуація повторилася. Після занять вчитель покликав його, щоб поцікавитись причиною його пасивності на останніх уроках. Олексій пояснив, що він вже отримав три відмінні оцінки з теми, і тепер йому вже не потрібно заробляти оцінки далі.

20. У ході перевірки домашнього завдання в 8-му класі вчитель викликає до дошки Лізу, яка мала виконати на дошці рішення домашньої задачі. На що Ліза відповіла: «Я не виконала домашнього завдання і до школи йти не хотіла». Вчитель промовив: «У такому разі я ставлю тобі двійку». Дівчина розплакалася і весь урок сиділа сумна, а по його закінченню швидко пішла геть. Вчитель був здивований такою реакцією дівчинки. Після уроку до нього підійшла однокласниця Лізи і розповіла, що при виконанні службових обов'язків помер тато Лізи.

21. Урок у 9-му класі. Вчитель запитує: «Чи є бажані виконати домашнє завдання на дошці?» Майже кожен учень бажав виконати це завдання, але вчитель помітила, що Дмитро, який завжди сидить на уроках тихо й поводить себе пасивно, підняв руку. Вона запросила Дмитра до дошки, на що учні дуже бурхливо відреагували: гучний сміх, діти викрикували на адресу учня образливі слова, називали його невдахою. Дмитро нерішуче вийшов до дошки й за допомогою підказок впорався із завданням та отримав позитивну оцінку. На наступних уроках Дмитро поводить себе пасивно, був замкнутим, не проявляв жодного інтересу до оточуючих, категорично відмовлявся виконувати завдання та виходити до дошки.

22. 7-й клас. Вчитель почала свій урок з перевірки виконання письмового домашнього завдання. В учня класу, Олексія, не було домашнього завдання й зошита з предмету. Вчителька, не виявивши причини невиконання завдання, почала дорікати учневі, заявивши, що він - ледар. На що Олексій у різкій формі відповів, що взагалі не збирається заводити зошит з цього предмету. Тоді вчителька наказала Олексію вийти з класу, але учень відповів, що подумає. «Коли так, я сама піду!» - сказала вчителька. Вона прийшла до директора школи, усе розповіла та попередила, що якщо учень не вийде з класу, вона не буде проводити урок.

23. 5-й клас. Одного разу діти разом з педагогом поїхали в ліс збирати насіння білої акції, щоб засіяти ними вулицю новобудов в мікрорайоні школи. Вчителька сказала, що на землі дуже мало насіння, тому що більшість засохлих стручків висить на високих гілках. Не встигла вчителька сказати це, як Вітя, дуже хуліганистий і конфліктний хлопчик, був уже на дереві. Усім було зрозуміло, що зробив він це єдино з прагнення послухатися, виявити норовливість. Але, на диво, вчителька похвалила Вітю:

– Дивіться, діти, який молодець Вітя! Зараз він буде кидати нам стручки.

Ця похвала застала хлопчика зненацька. Але думати було ніколи, під високою акацією вже розсідалися діти, і Вітя почав зривати сухі стручки та кидати їх. Діти навперебій просили його:

– Вітя, кидай мені... Вітьок, кидай прямо в шапку...

Хлопчик захопився роботою. Найшовся ще один відважний учень, який не побоявся гострих шипів і колючок. І вони почали змагатися.

24. 7-й клас. Вчителька пояснює новий матеріал. Але через деякий час вона помічає, що учень Олександр не працює, розмовляє, заважає іншим. Вчителька робить йому зауваження. Олександр на деякий час заспокоюється, але потім дістає зі своєї сумки насіння. Вчителька повторює зауваження, але ніяких змін не відбувається. Вона говорить: «Сашко, май повагу до інших! Сам не хочеш працювати, заважаєш мені і однокласникам!» Сашко відповідає: «А я не поважаю ні вчителів, ні однокласників». Вчителька записала зауваження йому в щоденник, на що Олександр відповів: «А я батьків не боюсь!» Про поведінку Олександра на уроці вчителька повідомила класному керівнику.

25. 9-й клас. Йде перевірка домашнього завдання. Учень Богдан порушує поведінку, заважає іншим. На питання вчителя про виконання домашньої роботи хлопець відповідає: «Я не виконав, тому що у мене немає зошита». Вчитель говорить йому: «Заведи новий, якщо немає». Богдан відповідає: «Підіть купіть мені зошит, тоді заведу». Вчитель пояснює, що це обов'язок його батьків. Коли починають вивчати нову тему, Богдан проситься вийти. Йому дозволяють. Більше він на урок не прийшов.

26. Вчитель проводив позакласні заходи з навчальних предметів у 7-му класі. Була потрібна команда учнів з 5 чоловік. Знаючи індивідуальні особливості та успішність учнів даного класу, вчитель проконсультувався з класним керівником щодо учасників заходу, і вона погодилась допомогти. Але бажаних брати участь у змаганнях виявилось багато. Усі були дуже активними, бажали брати участь у заходах. Тому сталося так, що деякі учні образились. Перед класним керівником постала проблема, вона мала прийняти рішення, яке б задовольнило всіх.

27. Одного разу на уроці географії у 7-му класі вчитель вирішила використати фрагмент з твору Жюль Верна «Діти капітана Гранта». Читаючи лист капітана, діти мали визначити за координатами географічні об'єкти, а потім скласти лист до капітана, вказавши крайні точки Південної Америки. Вчителька порадила учням прочитати цей твір. На наступному уроці діти зачитували свої листи, а один учень, який завжди був дуже активним, сидів на останній парті і читав із захопленням книгу «Діти капітана Гранта». Вчитель розгубилась і почала швиденько шукати рішення.

28. У 9-му класі навчається дівчинка Оля, яка не спілкується з однокласниками та однолітками. Але зі старшими дітьми вона спілкується залюбки. Сидить одна за партою, на уроках майже не відповідає, отримує погані оцінки. Батьки на прохання класного керівника неодноразово з'являлися в школі, спілкувалися зі шкільним психологом. Шкільний психолог стверджує, що сім'я абсолютно нормальна, у Олі є молодший брат, який до школи ще не ходить. Батьки не можуть пояснити поведінку своєї дитини.

29. 8-й клас. У класі 5 чоловік - консультанти, вони допомагають засвоювати матеріал своїм однокласникам. Учням подобається така методика, вони вважають, що це корисно і тим, хто пояснює, і тим, хто слухає. Але одного разу один з кращих учнів класу, консультант, повідомив, що йому шкода витратити свій час на заняття з іншими. Адже є вчителі, то чому він повинен займатися зі слабкими учнями? Клас був ображений, здивований і перестав спілкуватися з цим учнем. Олександр аргументує свою позицію тим, що у навчанні кожен повинен розраховувати на свої сили, у кожного є своя мета, свої інтереси, тому в особистий вільний час він не повинен пояснювати матеріал слабким учням.

30. 8-й клас. Після уроку до вчителя несміливо підійшов Владислав і, соромлячись, попросив:

– Чи не могли б Ви мені, будь ласка, дати номер телефону Катерини?

– Владиславе, а навіщо він тобі?

Опустивши очі, хлопець зізнався, що йому дуже подобається однокласниця Катерина, а поговорити з нею в школі він не наважується. Можливо, вийде по телефону.

31. Ідучи на урок, педагог бачить біля кабінету юрбу хлопців і двох підлітків, що б'ються. Педагог попросив усіх зайти в кабінет, а забіяк залишитися в коридорі. Закривши двері і залишившись наодинці із хлопчиками, педагог запитує:

– Можете пояснити, чому ви посварилися, через що чого виникла бійка? Хлопчики мовчать, вони загрозовано дивляться один на одного.

– Це секрет? - серйозно запитує педагог.

Вони кивають головою.

– Тоді зробимо так, даю вам 5 хвилин - поговоріть як чоловік із чоловіком, тільки без бійки та образ, тихо, мирно з'ясуйте свої відносини. І пам'ятайте, ви маєте ввійти в клас більш міцними друзями, ніж були колись, покажіть усім, як ви можете цивілізовано вирішувати складні життєві проблеми.

32. Під час уроку у 8-му класі вчитель був змушений залишити клас на декілька хвилин на прохання іншого вчителя. Потім повернувся до класу і закінчив урок. Коли вчитель почав збиратися, то помітив, що з вчительського столу зник мобільний телефон. Він почав обшукувати весь клас, але нічого не знайшов. Педагог швидко повернув учнів до класу і пояснив, що зі столу вчителя зник мобільний телефон. Діти почали нервувати і говорити, що вони нічого не чипали. Нічого не вирішивши, вчитель відпустив учнів.

33. Учень 6-го класу Павло систематично не працює на уроках і отримує дуже низькі бали. У відповідь на зауваження вчителя він відповідає: «Мене вважають досить розумним учнем, навіщо мені потрібно вчити ваш предмет? Він в подальшому мені не знадобиться. Я не збираюся пов'язувати своє майбутнє з цією наукою».

34. Вчитель з учнями 9-го класу зайшов до кабінету перед дзвоником, діти почали готуватися до уроку. Педагог стояв спиною до дверей і розмовляв з дівчатами класу. Раптом почувся гучний звук, діти почали кричати, ніхто відразу не зрозумів, що трапилось. Виявилось, що відбулась бійка між двома однокласниками, в результаті чого вони вибили двері. Вчитель побачив, що двері впали, а під ними лежить учень. Хлопця швидко підняли, він говорив, що в нього нічого не болить, мабуть, перебував у шоківому стані. Через деякий час у класі з'явився директор, учителі-предметники, класний керівник та батьки хлопця.

35. 8-й клас. Одного ранку на території школи вчителька побачила чимало школярів, які голосно розмовляли і палили. Серед цього гурту вона впізнала деяких учнів і покликала до себе на розмову. Вона ще не встигла нічого сказати, як на подвір'я вийшов молодий вчитель, почав кричати на учнів і погрожував бесідою в кабінеті директора. Діти на зауваження вчителя не реагували, сміялися і продовжували палити. На це неможливо було спокійно дивитись.

ІІІ. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З КУРСУ «ПСИХОЛОГІЯ»

Критерії оцінювання розроблені згідно з Положенням «Про оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти у Бердянському державному педагогічному університеті» та Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою (ЄКТС).

Основним критеріями, що характеризують рівень компетентності здобувача вищої освіти при оцінюванні, є:

- якісне та своєчасне виконання всіх видів робіт, передбачених програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом модулів (тем);
- вміння аналізувати явища у їх взаємозв'язку і розвитку;
- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, повнота, лаконічність, логічність, послідовність тощо);
- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів та науково інтерпретувати їх;
- особистісні характеристики (дисциплінованість, старанність, відповідальність, креативність тощо).

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти здійснюється за результатами поточного та підсумкового контролю. Підсумкова оцінка є сумою балів, набраних під час поточного та підсумкового контролю і максимально складає 100 балів.

Поточний контроль здійснюється під час практичних занять. При оцінюванні на практичних заняттях враховується активність студентів, характер відповідей на питання, участь в обговоренні дискусійних та додаткових питань, виконання практичних завдань та самостійної роботи.

Підсумковий контроль відбувається у формі екзамену.

Максимальна оцінка навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

1. Максимальна сума балів поточного контролю (практичні та самостійні роботи) - 50 балів.
2. Максимальна сума балів підсумкового контролю (екзамен) - 50 балів.
3. Максимальна сума балів за навчальну дисципліну (підсумкове оцінювання) – 100 балів.
4. Підсумкова оцінка є сумою балів, набраних за весь курс навчання під час поточного та підсумкового контролю та вираховується за національною шкалою та шкалою ЄКТС.

Таблиця 1. Розподіл набраних балів під час поточного контролю

Види робіт	Кількість набраних балів						
	незадо- во- вільно	незадо- во- вільно	задо- во- вільно	задо- во- вільно	добре	добре	відмін- но
	1-12	13-24	25-30	31-35	36-40	41-45	46-50
	F	FX	E	D	C	B	A
	не зараховано		зараховано				
Практичне заняття № 1	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 2	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 3	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 4	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 5	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 6	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 7	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 8	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 9	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 10	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 11	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3

№ 12							
Практичне заняття № 13	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 14	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3
Практичне заняття № 15	0,8	1,6	2	2,3	2,7	3	3.3

Таблиця 2. Шкала оцінювання поточного та підсумкового контролю

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ЄКТС
	Для підсумкового семестрового контролю, що включає екзамен, курсову роботу, практику	Для підсумкового семестрового контролю, що включає залік	Для всіх видів підсумкового контролю
46-50	відмінно	зараховано	A (відмінно)
41-45	добре		B (дуже добре)
36-40			C (добре)
31-35	задовільно	не зараховано	D (задовільно)
25-30			E (достатньо)
13-24	незадовільно		не зараховано
1-12	незадовільно	F (незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни)	

Таблиця 3. Відповідність результатів контролю знань за різними шкалами та критерії оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності за 100-бальною шкалою	Шкала оцінювання ЄКТС		Критерії оцінювання	Національна шкала оцінювання	
	Оцінка за шкалою ЄКТС	Значення оцінки за шкалою ЄКТС		Екзамен, курсова робота, практика	Залік
90-100	A	відмінно	Студент виявляє творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, може використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує свої відповіді.	відмінно	зараховано
78-89	B	дуже добре	Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу,	добре	

			<p>застосовує його на практиці творчо розв'язує вправи і завдання у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна.</p>		
65-77	C	добре	<p>Студент вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовує її на практиці; вміє контролювати власну діяльність; виправляти помилки, добирати аргументи для підтвердження своїх думок.</p>		
58-64	D	задовільно	<p>Студент відтворює значну частину теоретичного</p>	задовільно	

			матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; за допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.		
50-57	E	достатньо	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні.		
35-49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	незадовільно	не зараховано
1-34	F	незадовільно	Студент володіє матеріалом на	незадовільно	

		з обов'язкови м повторним вивченням дисципліни	рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, фрагментів.		
--	--	---	--	--	--

Таблиця 4. Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ЄКТС
	Для підсумкового семестрового контролю, що включає екзамен, курсову роботу, практику	Для підсумкового семестрового контролю, що включає залік	Для всіх видів підсумкового контролю
90-100	відмінно	зараховано	A (відмінно)
78-89	добре		B (дуже добре)
65-77			C (добре)
58-64	задовільно		D (задовільно)
50-57			E (достатньо)
35-49	незадовільно	не зараховано	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1-34	незадовільно		F (незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни)

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Предмет психології як науки.
2. Структура сучасної психології.
3. Основні етапи історії психології.
4. Історія вітчизняної психологічної думки.
5. Мозок і психіка. Рефлекторна природа психіки.
6. Свідомість та її структура. Несвідоме в психічній діяльності людини.
7. Методи психологічного дослідження.
8. Поняття про відчуття.
9. Фізіологічна основа відчуттів.
10. Класифікація та види відчуттів.
11. Загальні закономірності та властивості відчуттів.
12. Поняття про сприймання.
13. Загальні властивості сприймання.
14. Класифікація і види сприймання.
15. Поняття про пам'ять.
16. Теорії і закони пам'яті.
17. Класифікація та види пам'яті.
18. Процеси і закономірності пам'яті.
19. Поняття про мислення.
20. Теорії мислення.
21. Мисленнєві дії, операції та форми мислення.
22. Класифікація та види мислення.
23. Індивідуальні відмінності у мисленні людини.
24. Поняття про уяву.
25. Фізіологічні основи уяви.
26. Прийоми (способи) створення образів уяви.
27. Види уяви та їх характеристика.
28. Роль уяви у різних видах діяльності людини.
29. Поняття про емоції та почуття.
30. Фізіологічні основи емоцій та почуттів.
31. Форми переживання емоцій і почуттів.
32. Вищі почуття.
33. Розвиток і виховання культури почуттів.
34. Поняття про волю.
35. Довільні дії та їх особливості.
36. Аналіз складної вольової дії.
37. Вольові якості особистості.
38. Поняття про увагу та її функції.
39. Природа уваги.
40. Види, властивості та форми уваги.
41. Поняття про діяльність.
42. Зміст та структура діяльності.
43. Засоби діяльності та процес їх засвоєння.
44. Основні види людської діяльності.

45. Поняття про особистість.
46. Теорії особистості.
47. Активність особистості та її джерела.
48. Самосвідомість та «Я-концепція» особистості.
49. Структура особистості за О. Скрипченком, К. Платоновим, А. Петровським, З. Фрейдом.
50. Поняття про спілкування та його засоби.
51. Функції спілкування.
52. Різновиди спілкування.
53. Класифікація груп та їх характеристика.
54. Проблема конформізму та нонконформізму.
55. Поняття про темперамент.
56. Фізіологічна основа темпераменту.
57. Психологічна характеристика типів темпераменту.
58. Поняття про характер, його структура.
59. Природа характеру.
60. Акцентуації характеру.
61. Формування характеру.
62. Поняття про здібності, їх структура.
63. Різновиди здібностей.
64. Формування та розвиток здібностей.
65. Предмет, завдання та галузі вікової та педагогічної психології.
66. Основні етапи становлення вікової і педагогічної психології.
67. Методи дослідження вікової і педагогічної психології.
68. Роль спадковості в індивідуальному розвитку людини.
69. Суспільні умови психічного розвитку людини.
70. Суспільно-історичне походження вищих психічних функцій людини.
71. Єдність природного і суспільного в онтогенезі людини.
72. Роль навчання та виховання в психічному розвитку дитини.
73. Взаємозв'язок навчання і розвитку.
74. Рушійні сили психічного розвитку особистості.
75. Періоди вікового розвитку та критерії їх визначення.
76. Кризи вікового розвитку.
77. Поняття про соціальну ситуацію розвитку та її характеристика в різні вікові періоди.
78. Поняття про провідну діяльність та її характеристика в різні вікові періоди.
79. Поняття про новоутворення та їх характеристика в різні вікові періоди.
80. Поняття про сензитивні періоди розвитку та їх характеристика.
81. Особливості розвитку новонародженого.
82. Психічний розвиток немовляти.
83. Психічний розвиток у ранньому дитинстві.
84. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку дошкільника.
85. Роль гри у розвитку дошкільника.
86. Розвиток пізнавальних психічних процесів дітей дошкільного віку.
87. Формування особистості дошкільника. Новоутворення віку.

88. Особливості психічного розвитку шестирічних дітей. Мотиви підготовки до шкільного навчання.
89. Психологічна готовність дітей до шкільного навчання.
90. Загальна характеристика молодшого шкільного віку.
91. Соціальної ситуації розвитку молодшого школяра.
92. Розвиток пізнавальних психічних процесів молодшого школяра.
93. Мотиви навчальної діяльності молодших школярів.
94. Характерні особливості навчальної діяльності молодших школярів.
95. Розвиток емоційно-вольової сфери молодшого школяра.
96. Формування особистості молодшого школяра.
97. Загальна характеристика підліткового віку.
98. Соціальної ситуації розвитку підлітка.
99. Особливості фізичного і фізіологічного розвитку підлітка.
100. Навчальна діяльність та розумовий розвиток підлітка.
101. Розвиток пізнавальних психічних процесів підлітка.
102. Роль спілкування у психічному розвитку підлітка.
103. Формування особистості підлітка.
104. Проблема «важких» підлітків.
105. Розвиток самосвідомості в підлітковому віці.
106. Поняття юності та її вікові межі.
107. Характеристика соціальної ситуації розвитку старшого школяра.
108. Навчально-професійна діяльність старшого школяра.
109. Розвиток пізнавальних процесів та властивостей старшокласників.
110. Емоційно-вольовий розвиток особистості в ранній юності.
111. Формування світогляду в юнацькому віці.
112. Становлення особистості в ранній юності.
113. Проблема професійного самовизначення старшого школяра.
114. Загальна характеристика періодів дорослості та старіння.
115. Загальна характеристика процесів навчання та учіння.
116. Структура процесу учіння.
117. Мотивація учіння та її особливості в різні вікові періоди.
118. Психологічні умови формування вміння вчитися.
119. Особливості різних типів навчання.
120. Психологічні проблеми комп'ютеризації навчання.
121. Сутність та завдання психології виховання.
122. Поняття виховного впливу, їх класифікація.
123. Основні напрямки виховання особистості.
124. Психологічні питання самовиховання.
125. Специфіка та структура педагогічної діяльності.
126. Стили педагогічної діяльності.
127. Поняття індивідуального стилю діяльності вчителя.
128. Педагогічні здібності та риси особистості сучасного вчителя.
129. Психологічні основи педагогічного такту.
130. Труднощі та бар'єри у процесі педагогічної взаємодії.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.
3. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 111 с.
4. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія : практикум. Київ : Каравела, 2005. 280 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 128 с.
6. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : практикум. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 212 с.
7. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.
8. Олексюк В. Особливості ціннісно-сислової сфери у другій половині дитинства. *Психологія і суспільство*. 2011. № 3. С. 96-103.
9. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самостійної роботи студентів. Київ : Академвидав, 2011. 376 с.
10. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Кондор, 2009. 570 с.
11. Подоляк Л. Основи вікової психології. Київ : Главник, 2006. 111 с.
12. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Суми : Університетська книга, 2010. 351 с.
13. Поліщук В. М. Криза 17 років як перехідний період від підліткового до юнацького віку (дівчата). *Практична психологія та соціальна робота*. 2011. № 11. С. 16-20.
14. Поліщук В. М. Кризи 13 років : феноменологія, проблеми : Монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 187 с.
15. Психологія : підручник / за ред. Ю. Трофімова. Київ : Либідь, 2008. 560 с.
16. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
17. Савчин, М. В. Загальна психологія : навч. посібник для студ. вищ. Навч. закладів. Київ : Академвидав, 2011. 461 с.
18. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.
19. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Просвіта, 2004. 413 с.
20. Черезова І. О. Психологія : навч. посіб. Бердянськ : БДПУ, 2015. 278 с.
21. Швалб Ю. М., Муханова И. Ф. Возрастная психология : учеб. пособ. Донецк : Норд-Пресс, 2005. 303 с.
22. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ, 2001. 194 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування – уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших та від самих предметів, яким вони властиві.

Аглотинація – спосіб створення образів уяви шляхом об'єднання будь-яких якостей, властивостей, частин, узятих з різних об'єктів (образи русалки, кентавра, тролейбуса та ін.).

Адаптація – зміна рівня чутливості аналізатора до інтенсивності подразника.

Активність – діяльнісний стан живих організмів як умова їхнього існування в світі, система характеристик індивідуальної поведінки, що відображає швидкісний, енергійний (внутрішнє прагнення індивіда до напруженої діяльності) та варіаційний (тенденція до різноманітності й новизни) її аспекти.

Акцентуації рис характеру – крайні варіанти норми як результат підсилення окремих рис характеру.

Акцентування – спосіб створення образів уяви, який полягає у навмисному посиленні в об'єкті певних ознак (шарж, карикатура).

Аналіз – мислене розчленування предмета чи явища на його складові частини, виділення в ньому окремих частин, ознак і властивостей.

Аналізатор – складний нервовий апарат для тонкого аналізу навколишньої дійсності та змін, що відбуваються всередині організму. Аналізатор складається з периферійних закінчень (рецептор, орган чуття), провідних шляхів (нервових волокон) та відповідних ділянок кори великих півкуль головного мозку (мозковий кінець).

Аналогія – спосіб створення образу уяви, схожого на реально існуючий предмет, організм, дію, але в ньому проєктується нова модель явища чи факту (локатор, «електронне око» та ін.).

Апперцепція – залежність сприймання від змісту та досвіду психічного життя людини.

Астенічні почуття – вид почуттів, які знижують життєвий тонус, зменшують силу та енергію людини.

Афект – сильний і переважно нетривалий емоційний стан, пов'язаний з різкою зміною важливих для суб'єкта життєвих обставин; супроводжується вираженими руховими проявами і змінами у функціонуванні внутрішніх органів.

Бажання – усвідомлене і конкретизоване прагнення до певної мети. Бажання як мотив діяльності характеризується усвідомленістю потреби, яка йому передувала, та шляхів і способів її задоволення.

Біологічний вік – вік, який вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини.

Близнюковий метод – метод вікової психології, який використовується для порівняльного вивчення впливу зовнішніх умов на розвиток близнюків.

Велика група – кількісно необмежена спільність людей, виділена за певними соціальними ознаками (клас, нація, прошарок), або реальна, значна за розмірами та складноорганізована спільність людей, поєднана спільною діяльністю (певна організація).

Верхній абсолютний поріг чутливості – максимальна величина подразника, при якій ще зберігається відчуття.

Витримка – здатність людини постійно контролювати себе і свою поведінку, володіти собою, утримуватися від дій, які усвідомлюються як непотрібні або шкідливі в певній ситуації.

Вища нервова діяльність – умовно-рефлекторна діяльність, через яку реалізуються найскладніші співвідношення організму з зовнішнім світом, його пристосування до змінних умов існування.

Відтворення – процес відновлення збереженого матеріалу в пам'яті для використання в діяльності та спілкуванні; полягає у пожвавленні або повторному збудженні раніше утворених у мозку тимчасових нервових зв'язків.

Відтворююча уява – створення людиною образу нового об'єкта, що спирається на словесний опис або умовне зображення (креслення, схему, нотний запис тощо).

Відчуття – відображення окремих властивостей предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття (відчуття світла, запахів, звуків тощо).

Вік – відносно замкнутий цикл розвитку людини, який має свою структуру та динаміку.

Вікова психологія – галузь психології, яка досліджує онтогенез психічних властивостей особистості на різних вікових етапах. Виділяють психологію дитинства, дорослості, геронтопсихологію (психологію старості).

Віковий час – внутрішній часовий графік життя; спосіб встановлення того, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості, або відстає від них.

Воля – психічна діяльність людини, яка виявляється в усвідомлених діях, спрямованих на досягнення поставленої мети, здійснення якої пов'язане з подоланням перешкод.

Вольове зусилля – особливий стан психічного напруження, пов'язаний з подоланням перешкод та труднощів на шляху досягнення мети.

Вольові риси – відносно стійкі, незалежні від ситуації психічні утворення особистості (цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, рішучість та ін.).

Впізнавання – найпростіше відтворення якого-небудь об'єкта в умовах його повторного сприймання.

Вправа – багаторазове повторення й закріплення дії у вигляді навички.

Галюцинації – відчуття неіснуючих у реальній дійсності об'єктів (голосів та образів).

Геніальність – вищий рівень розвитку здібностей, як загальних (інтелектуальних), так і спеціальних.

Генотип (грец. *genos* - рід і *typos* - зразок) – сукупність усіх генів організму, успадкованих ним від батьків.

Геронтологія (грец. *geron* - стара людина і *logos* - слово, учення) – наука, що вивчає проблеми старіння людини.

Гіперболізація – створення нових образів уяви шляхом збільшення або зменшення предмета, а також аналогічною зміною (кількісною чи якісною) окремих його частин (Гулівер, ліліпути, богатирі та ін).

Глибина мислення – властивість мислення, що сприяє аналізу, порівнянню, знаходженню суттєвих зв'язків між предметами і явищами об'єктивної дійсності. У конкретно-психологічному плані вона означає здатність враховувати всі відомі й необхідні дані, запропоновані в умовах задачі, та встановлення зв'язків між ними.

Гнучкість мислення – одна з найважливіших передумов ефективності творчої діяльності, вміння змінити способи та прийоми вирішення проблеми.

Гра – основна форма вияву активності дитини на перших етапах її розвитку; змістовна творча діяльність, у якій дитина ставить свідомі цілі, прагне до їх здійснення.

Група – будь-яке об'єднання людей, що виділяється із соціального цілого на основі визначених ознак (характеру виконуваної діяльності, соціальної або класової приналежності, структури, композиції, рівня розвитку тощо).

Група неформальна (неофіційна) – реальна соціальна спільність, що не має юридично фіксованого статусу, добровільно об'єднана на основі інтересів, дружби і симпатій або на основі прагматичної користі.

Група офіційна (формальна) – реальна або умовна соціальна спільність, що має юридично фіксований статус, члени якої в умовах суспільного поділу праці об'єднані соціально заданою діяльністю, що організує їхню працю.

Група референтна (еталонна) – реальна або умовна соціальна спільність, з якою індивід співвідносить себе як з еталоном думок, цінностей, оцінок; на яку він орієнтується у своїй поведінці та самооцінці.

Групова інтеграція – стан групи, що характеризується упорядкованістю внутрішньогрупових структур, погодженістю основних компонентів системи групової активності, усталеністю субординаційних взаємозв'язків між ними, стабільністю і наступністю їхнього функціонування.

Динамічний стереотип – усталена система тимчасових нервових зв'язків, що закріпилася в результаті повторень, в основі якої лежить стійкий розподіл осередків збудження та гальмування в корі великих півкуль головного мозку.

Дія – цілеспрямована активність, реалізована в зовнішньому або внутрішньому плані; одиниця діяльності.

Діяльність – найважливіша загальна властивість особистості, яка виявляється у цілеспрямованій активності, що реалізує потреби суб'єкта під час взаємодії з довколишнім середовищем.

Довільна пам'ять – вид пам'яті, пов'язаний з наявністю спеціальної мети запам'ятати із застосуванням відповідних прийомів, способів та певних вольових зусиль.

Довільна увага – свідомо спрямована і регульована особистістю зосередженість уваги, зумовлена потребами діяльності.

Довільна уява – створення нових образів або ідей у результаті свідомого наміру людини.

Домінанта – панівний осередок збудження в корі головного мозку, який визначає характер реакції організму в даний момент, та становить фізіологічне підґрунтя свідомих процесів людини.

Друга сигнальна система – сигнали, які викликає у людини слово як назва предмета, властивості чи дії, замінюючи тим самим відповідні сигнали першої сигнальної системи; властива тільки людині.

Експеримент – метод дослідження психічного явища, умови прояву і розвитку якого спеціально створюються дослідником-експериментатором. Виділяють лабораторний і природний, констатуючий і формуючий, дослідний (випробувальний) види експерименту.

Екстеріоризація – процес породження зовнішніх дій, висловлювань шляхом перетворення низки внутрішніх структур, що склалися на основі інтеріоризації зовнішньої соціальної діяльності людини.

Екстраверсія-інтроверсія – характеристика індивідуально-психологічних відмінностей людини, крайні полюси якої відповідають переважній спрямованості особистості або на світ зовнішніх об'єктів (екстраверсія), або на явища власного суб'єктивного світу (інтроверсія).

Емоції – безпосереднє, пристрасне переживання суб'єктом життєвого змісту явищ, предметів і ситуацій, пов'язаних із задоволення своїх потреб (гнів, сум, страх, радість, смуток та ін.).

Емоційна пам'ять – пам'ять людини на пережиті нею в минулому емоції та почуття.

Естетичні почуття – почуття краси, прекрасного, які породжуються явищами природи та самими людьми, їх працею, результатами їх мистецької та іншої творчої діяльності.

Забування – процес пам'яті, протилежний запам'ятованню; виявляється у тому, що втрачається стійкість запам'ятованого, зменшується його обсяг, виникають помилки у відтворенні, стає неможливим відтворення і нарешті, унеможлиблюється впізнання.

Загальна психологія – галузь психології, яка систематизує експериментальні дані, здобуті в різних галузях психологічної науки, розробляє фундаментальні теоретичні проблеми психології, формулює основні принципи, категорії, поняття, закономірності, становить фундамент розвитку всіх галузей та розділів психологічної науки.

Задатки – вроджені анатоμο-фізіологічні особливості мозку, нервової системи, що є природними передумовами здібностей і впливають на процес їх формування та розвитку.

Запам'ятовування – процес пам'яті, спрямований на закріплення образів сприйняття, уявлень, думок, дій, переживань у результаті утворення та закріплення тимчасових нервових зв'язків.

Збереження – процес утримання в пам'яті людини інформації, одержаної в ході набуття нею досвіду.

Згадування – відтворення попереднього досвіду відповідно до змісту й завдань діяльності без повторного сприймання об'єктів.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості людини, що відповідають вимогам певної діяльності та є умовою успішного її виконання.

Зосередженість уваги – утримання уваги на одному об'єкті або на одній діяльності, абстрагуючись від усього іншого.

Ідеал – взірць, до якого прагне людина у своїй діяльності та поведінці.

Ідентифікація – вміння зрозуміти іншу людину, уподібнившись їй, тобто вміння стати на її позицію (децентрація).

Ідентифікація внутрішньогрупова – форма групових відносин, що виникає в спільній діяльності, при якій переживання одного із членів групи даються іншим як мотиви поведінки, що організують їхню власну діяльність, спрямовану одночасно на здійснення групової мети і на усунення негативних впливів. Психологічною основою внутрішньогрупової ідентифікації є готовність суб'єкта почувати, переживати, діяти у відношенні іншого так, якби цим іншим був він сам.

Ідентичність (*лат. identicus - однаковий*) – усвідомлена індивідом самототожність; потреба юнаків і дівчат зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити своє місце в суспільстві, зрозуміти себе і свої можливості.

Ілюзія – хибне, викривлене сприйняття об'єктивного світу, що виникає під впливом зовнішнього подразника або хворобливого стану нервової системи.

Індивід – людина як одинична природна істота, представник виду *Homo sapiens*, продукт філо- та онтогенетичного розвитку, єдності вродженого і набутого, носій індивідуально-своєрідних рис (задатки, тип НС та ін.).

Індивідуальність – характеристика особистості з боку її соціально значущих відмінностей у порівнянні з іншими людьми (своєрідність психіки та її неповторність). Виявляється в особливостях темпераменту, рисах характеру, специфіці інтересів, якостей перцептивних процесів, інтелекту, потреб і задатків індивіда.

Інстинкт – складна, вроджена форма поведінки живих істот, що забезпечує задоволення їхніх життєвих потреб.

Інтеріоризація – формування внутрішніх структур людської психіки завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності.

Інтерференція – негативний вплив раніше виробленої навички на процес оволодіння новою.

Категорійність – особливість сприйняття немовляти, коли об'єкти, що певною мірою відрізняються за своїми фізичними ознаками і належать до різних класів (категорій), мають для спостерігача більше відмінностей, ніж належні до однієї категорії об'єкти із суттєвими фізичними відмінностями.

Класифікація – розподіл об'єктів на підгрупи, класи і роди на основі виявлення істотних спільних ознак.

Когнітивний досвід – рівень ментального досвіду, на якому відбувається забезпечення процесу збереження, впорядкування, перетворення і відтворення в психіці людини сприйнятої інформації, стійких закономірностей навколишнього світу.

Колектив – група людей, які об'єднані спільною діяльністю та мають єдині цілі, підпорядковані цілям суспільства.

Коливання уваги – періодичне відволікання та послаблення уваги до певного об'єкта або діяльності.

Комбіновані плани – метод вікової психології, який полягає в об'єднанні лонгітюдного методу і методу поперечних зрізів.

Комплекс пожвавлення – позитивна емоційно-дійова реакція новонародженого на появу дорослого, особливо на голос матері, її обличчя, дотики.

Конкретизація – мислительна операція, в процесі якої надається предметний, наочний характер тій чи іншій абстрактно узагальненій думці, поняттю, правилу, закону.

Константність – збереження постійного, незмінного сприйняття предметів при зміні їх освітленості, положення у просторі, відстані від людини, яка сприймає.

Контрастність – співвідношення яскравості зорових стимулів, що зіставляються у просторі і часі.

Концентрація – здатність нервових процесів обмежувати сферу свого поширення вихідним осередком виникнення; спрямованість свідомості на предметі сприйняття.

Концепція емерджентної грамотності (*лат. emergere - з'являється, виносити на поверхню*) – система поглядів, сутність якої полягає в тому, що пов'язані з оволодінням усним і писемним мовленням навички розвиваються з періоду немовляти протягом кількох років, поступово удосконалюючись.

Криза (*грец. krisis - рішення, перелом*) – нормативний, нестабільний процес, який виникає під час переходу людини від одного вікового періоду до іншого, пов'язаний з якісними перетвореннями у соціальних відносинах, діяльності, свідомості і виявляється в цілісних психічних і особистісних змінах.

Криза ідентичності – особливий момент розвитку, коли однаково динамічно наростає вразливість і розвивається потенціал особистості.

Криза першого року життя – криза, обумовлена руйнуванням необхідності емоційної взаємодії дитини з дорослим і проявляється в плаксивості, похмурості, інколи в порушенні сну, втраті апетиту тощо.

Криза середини життя – психологічний феномен, що переживається людьми, які досягли 40–45 років, і полягає в критичній оцінці та переоцінці досягнутого в житті.

Криза тридцяти років – зумовлене життєвими труднощами і помилками розчарування людини в значущості культивованих нею цінностей, норм, ідеалів, яке призводить до зміни сенсу її життя, переоцінки життєвих цінностей.

Криза трьох років – криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням самосвідомості дитини і проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі.

Критичність мислення – особливість мислення людини, здатність оцінювати свої та чужі думки, ретельно доводити і всебічно перевіряти всі висунуті положення та висновки, усвідомлено контролювати перебіг інтелектуальної діяльності.

Лабільність – швидкість виникнення та протікання процесів збудження і гальмування.

Лабораторний експеримент – експеримент, що передбачає проведення дослідження у штучних (лабораторних) умовах, з використанням вимірювальної апаратури, приладів та іншого експериментального матеріалу.

Логічне мислення – обґрунтоване, мотивоване, доказове, несуперечливе мислення, яке, виходячи з правильних вихідних позицій і суджень, призводить до правильних, об'єктивних висновків.

Локус контролю – якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (екстернальний) або власним здібностям і зусиллям (інтернальний).

Лонгітюдний метод (англ. *longitude* - довгота) – метод вікової психології, суть якого полягає у вивченні одних і тих самих осіб упродовж тривалого часу.

Людина – біосоціальна істота, наділена свідомістю, здатністю пізнавати навколишній світ, активно змінювати і перетворювати його.

Мета – усвідомлений образ передбачуваного результату свідомої діяльності людини, джерело її активності.

Метод поперечних зрізів – метод вікової психології, який полягає в одночасному порівнянні різних вікових груп досліджуваних.

Методи – прийоми, способи, шляхи дослідження, що впливають із теоретичних уявлень про зміст об'єкта, який вивчається.

Методи психологічного впливу – способи взаємодії психолога з іншою людиною, яка потребує психологічної допомоги. Основними серед них є: психологічне консультування, психологічна корекція, психотерапія, тренінгові методи (груповий психологічний тренінг, аутотренінг), коучінг.

Методологія – система принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності.

Мимовільна пам'ять – вид пам'яті, при якому не ставиться спеціальна мета запам'ятати і пригадати той чи інший матеріал, він запам'ятовується пасивно, без застосування спеціальних прийомів та вольових зусиль.

Мимовільна увага – увага, що виникає незалежно від наміру та мети людини.

Мимовільна уява – створення нових образів, не керованих спеціально поставленою метою.

Мисленнєві (розумові) операції – порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, систематизація, класифікація, узагальнення, конкретизація; спрямовані на розпізнавання об'єктів та контроль за виконанням перетворюючої функції мисленнєвої діяльності.

Мисленнєві дії – дії з об'єктами, відображеними в уявленнях, образах уяви та поняттях.

Мислення – вища форма психічного відображення, процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях у ході аналізу і синтезу, що виникає з чуттєвого пізнання на основі практичної діяльності.

Міркування – логічна форма мислення, ряд пов'язаних між собою суджень, спрямованих на з'ясування істинності думки з метою довести або заперечити її.

Мова – система знаків, що слугує засобом людського спілкування, розумової діяльності, способом вираження самосвідомості особистості, передачі і збереження інформації від покоління до покоління.

Мовлення – процес використання людиною мови з метою спілкування.

Моделювання – загальнонауковий метод дослідження, який полягає у встановленні схожості явищ (аналогії), адекватності одного об'єкта іншому і у створенні на цій основі простого за структурою і змістом об'єкта, що відображає складнішу модель (оригінал).

Мотив – спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб, у яких виявляється активність суб'єкта.

Мотиваційна криза – послаблення чи зміна основних мотивів діяльності особистості.

Мотивація – спонукання, що викликають активність організму і визначають її спрямованість.

Мрія – особлива форма уяви, процес створення людиною образу бажаного майбутнього.

Навчальна діяльність – цілеспрямована діяльність учнів, результатом якої є розвиток особистості, інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння вміннями та навичками.

Наочно-дійове мислення – мислення, яке відбувається в ситуації сприймання конкретних об'єктів чи перетворення ситуації за допомогою рухового акту.

Наочно-образне мислення – мислення, в змісті якого переважають образи та певною мірою узагальнені уявлення про об'єкти.

Наслідування – відтворення дій, ідеалів, рис характеру, творчої манери інших осіб.

Настрій – відносно тривалий, стійкий емоційний стан помірної або слабкої інтенсивності, що виявляється в загальній характеристиці психічного життя індивіда й забезпечує переважання в ньому емоцій визначеної модальності (позитивний/негативний).

Несвідоме – сукупність психічних явищ, станів і дій, відсутніх у свідомості людини, непередбачувані та непередконтрольні їй, принаймні в даний момент.

Нижній абсолютний поріг чутливості – мінімальна величина подразника, при якій уперше виникає ледь помітне відчуття.

Образ фізичного «Я» – уявлення про свій тілесний образ, порівняння та оцінювання себе з точки зору еталонів «мужності» або «жіночності».

Образна пам'ять – збереження і відтворення образів раніше сприйнятих предметів та явищ дійсності. Образна пам'ять буває слуховою, зоровою, дотиковою, нюховою та смаковою.

Обсяг уваги – кількість об'єктів, які сприймаються одночасно з достатньою чіткістю.

Онтогенез – індивідуальний розвиток психіки людини, виступає як незворотна послідовність ускладнення структур, у якій генетично пізніші структури виникають із більш ранніх і включають їх у себе у зміненому вигляді.

Операція – спосіб, яким виконується завдання, досягається мета.

Опитувані методи – методики, завдання яких подаються у вигляді запитань: письмових (анкета, опитувальник) або усних (бесіда, інтерв'ю), що дає змогу отримувати інформацію про обстежуваного з його слів.

Особистісна рефлексія (лат. *reflexio* – відображення) – заглиблення у світ власних учинків, почуттів, переживань, співвіднесення їх з навколишньою дійсністю.

Особистісне самовизначення – процес свідомого визначення суб'єктом своєї сутності та місця у системі суспільних відносин, світі, що виявляється в активному ставленні людини до себе та навколишньої дійсності.

Особистість – конкретний людський індивід з індивідуально виявленими, своєрідними розумовими, емоційними, вольовими та фізичними властивостями.

Пам'ять – запам'ятання, збереження та подальше відтворення людиною її попереднього досвіду.

Педагогічна психологія – галузь психології, яка має своїм предметом психологічні закономірності навчання й виховання особистості та складається з таких розділів: психологія навчання, психологія виховання, психологія педагогічної діяльності та особистості вчителя.

Педагогічне спілкування – система методів і прийомів, що забезпечують реалізацію цілей і завдань педагогічної діяльності, а також організують та спрямовують соціально-психологічну взаємодію педагога та вихованців.

Педагогічно занедбані діти – учні, в яких під впливом несприятливих соціальних, психолого-педагогічних та інших умов сформувалося негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, які втратили почуття відповідальності за свої вчинки, зневірилися в собі.

Переключення уваги – свідоме переміщення уваги з одного об'єкта на інший, пов'язане з переходом від однієї діяльності до іншої або з постановкою нового завдання.

Переконання – певні положення, судження, думки, знання про природу та суспільство, істинність яких людина не піддає сумнівам, вважає їх безперечно правильними, керується ними в житті.

Перенесення навички – позитивний вплив раніше засвоєної навички на оволодіння новою.

Перша сигнальна система – сигнали, які викликають предмети, їх властивості або явища природи; властива людині і тварині.

Пізнавальна самодіяльність – самостійний пошук та набуття знань, формування корисних умінь і навичок.

Пізнавальний інтерес – виразна інтелектуальна спрямованість особистості на пошук нового у предметах, явищах, подіях, супроводжувана прагненням глибше пізнати їх особливості; майже завжди усвідомлене ставлення до предметів, явищ, подій.

Післядовільна увага – увага, що виникає на основі пізнавального інтересу, поєднує в собі риси довільної і мимовільної уваги.

Пластичність – притаманна нервовій системі властивість змінюватися під дією подразників та залишати і зберігати сліди їх впливу.

Поведінка – властива живим істотам взаємодія з навколишнім середовищем, опосередкована їх зовнішньою (руховою) і внутрішньою (психічною) активністю. Становить собою складний синтез рис типу вищої нервової діяльності і життєвих вражень, закріплених у вигляді систем тимчасових нервових зв'язків, динамічних стереотипів, утворених у результаті взаємодії з середовищем.

Поняття – одна з логічних форм мислення, що полягає у виділенні суттєвого, загального в предметах і явищах дійсності.

Порівняння – мислене встановлення подібності й відмінності між предметами та явищами дійсності.

Поріг розрізнення – найменша зміна в силі подразника, яка може бути відображена цим аналізатором.

Потреба – стан живої істоти, що відображає її залежність від умов існування та спричиняє активність у ставленні до цих умов.

Потяг – психічний стан, що виражає недиференційовану, неусвідомлену або недостатньо усвідомлену потребу суб'єкта. Одне з центральних понять психоаналізу.

Почуття – вища форма емоційного відношення людини до предметів і явищ дійсності, що вирізняється відносною усталеністю, узагальненістю, відповідністю потребам, мотивам і цінностям, які були сформовані в процесі її особистісного розвитку.

Праксометричні методи (*грец. praxis - діяльність*) – методи психологічного аналізу процесу і продуктів діяльності, за допомогою яких досліджуються здібності людини до навчання, особливості її творчої діяльності, інтересів і схильностей (метод розв'язання задач, проєктивні методики: завершення речень або історій, малюнкові методики та ін.).

Практична психологія – функціонує і розвивається як система спеціальних психологічних служб, спрямованих на надання допомоги людям у вирішенні їхніх психологічних проблем.

Праця – свідома діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних благ.

Предметність – сприймання об'єкта як відокремленого у просторі і часі фізичного тіла.

Пренатальний розвиток – дородовий, утробний розвиток індивіда, під час якого відбувається розгортання успадкованого ним потенціалу.

Пригадування – довільне відтворення, що вимагає напруження розумових зусиль, подолання труднощів.

Принципи – максимально широкі за обсягом твердження, в яких фіксується предмет науки, її теорія і методи.

Природний експеримент – експеримент, що базується на управлінні поведінкою досліджуваних у звичних для них умовах життя.

Пристрасть – сильне, стійке, всеохоплююче почуття, що домінує над іншими спонуканнями людини та призводить до зосередження на предметі пристрасті усіх її прагнень і сил.

Проактивне гальмування – негативний вплив попередньої діяльності на утворення нових тимчасових нервових зв'язків.

Професійна самооцінка – оцінка себе як суб'єкта професійної діяльності.

Професійна Я-концепція – уявлення особистості про себе як професіонала.

Психіка – властивість живої матерії, що полягає у здатності відображати впливи навколишнього середовища. У людини носієм психіки і свідомості є головний мозок.

Психічні властивості – найбільш суттєві та стійкі психічні особливості людини, що виражають стійкість психічного факту, його закріпленість і повторюваність у структурі особистості людини (стійкі особливості розуму, мислення, емоційно-вольової сфери, що закріплені в темпераменті, характері, здібностях, поведінці людини).

Психічні процеси – окремі форми чи види психічних явищ, що мають початок, розвиток і закінчення; завершення одного психічного процесу тісно пов'язане з початком нового. Психічні процеси поділяють на пізнавальні (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, мовлення) та емоційно-вольові (емоції, почуття, воля).

Психічні стани – характеризують статику, відносну постійність психічного явища і визначаються виявом почуттів (настрій, афект, стрес), уваги (неуважливність, зосередженість), волі (активність, апатія), мислення (допитливість) та ін.

Психологічний вік – вік, який вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви, сенс життя тощо.

Психологія – наука про факти, механізми та закономірності розвитку психіки як особливої форми життєдіяльності.

Реальна група – обмежена в розмірах спільність людей, що існує в реальному просторі і часі й об'єднана певними відносинами (шкільний клас, військовий підрозділ, родина та ін.).

Ретроактивне гальмування – негативний вплив наступної діяльності на стійкість утворених тимчасових нервових зв'язків у попередній діяльності.

Рефлекс – виконувана за допомогою нервової системи реакція організму у відповідь на подразник.

Рефлексія – усвідомлення суб'єктом того, як він сприймається і оцінюється іншими індивідами або спільнотами; аналіз власного психічного стану.

Рецептор – периферичний відділ аналізатора, що реагує на певний вид фізичної енергії і переробляє її в певне нервове збудження (нервовий імпульс).

Ригідність – труднощі (аж до повної нездатності) у зміні наміченої суб'єктом програми діяльності та поведінки в умовах, що об'єктивно вимагають її перебудови.

Рівень домагань – прагнення досягти цілей того ступеня складності, на який людина вважає себе здатною.

Рівень навчованості – вміння виокремити навчальне завдання та перетворити його на самостійну мету пізнавальної діяльності.

Рівень психічного розвитку – зміна психічних процесів, виражена в кількісних, якісних і структурних перетвореннях психіки.

Розподіл уваги – одночасна увага до двох або кількох об'єктів та виконання дій з ними або спостереження за ними.

Розуміння – процес відображення дійсності у свідомості людини через установлення зв'язків і відношень між предметами та явищами.

Рольова гра – діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії та стосунки між ними.

Рухова пам'ять – запам'ятовування і відтворення рухів та їх систем, що лежать в основі вироблення і закріплення рухових навичок та звичок.

Самоконтроль – усвідомлення й оцінка суб'єктом власних дій, психічних процесів і станів. Механізм самоконтролю виявляється у готовності перевести дію в інше русло, внести в неї додаткові елементи.

Самооцінка – оцінка особистістю себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Від самооцінки залежать взаємовідносини людини з навколишнім середовищем, стосунки з іншими людьми, вимогливість до себе, ставлення до успіхів і невдач.

Самопізнання – процес, який ґрунтується на самоспостереженні особистості та ставленні до неї інших людей.

Самосвідомість – складний психічний процес, сутність якого полягає в усвідомленні себе (власного Я), свого ставлення до природи, до інших людей, своїх дій та вчинків, власних думок, переживань і різноманітних психічних якостей, що може бути виражено за допомогою мови.

Самоспостереження – спостереження за своїми діями, поведінкою, переживаннями, думками й іншими проявами психічного життя.

Самостійність мислення – важлива риса творчого продуктивного мислення, що сприяє виникненню оригінальних задумів.

Свідомість – вища інтегративна форма психіки, яка виникла під впливом суспільно-історичних умов у трудовій діяльності людини та її спілкуванні за допомогою мови з іншими людьми.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у цілісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і до себе.

Сенсibilізація – підвищення чутливості аналізаторів унаслідок їхнього тренування.

Сензитивні періоди – вікові періоди, які характеризуються найсприятливішими умовами для розвитку певних психічних властивостей та рис.

Сензитивність – характерологічна особливість людини, що виявляється у підвищеній чутливості до подій, які відбуваються з нею; супроводжується підвищеною тривожністю, острахом нових ситуацій, людей, усякого роду випробувань тощо.

Символічні дії – створення нових відношень між предметом і його використанням.

Симпатія – стійке, схвальне, емоційно-позитивне ставлення людини до інших людей і явищ, що виявляється у привітності, доброзичливості, захопленні та спонукає до спілкування, прояву уваги, допомоги тощо.

Синестезія – явище, яке полягає в тому, що під впливом подразників, характерних для одного аналізатора, виникають відчуття, властиві іншому (кольоровий слух, візуалізація почутого та інше).

Синтез – мислене поєднання окремих елементів, частин і ознак в єдине ціле.

Словесно-логічна пам'ять – специфічно людський вид пам'яті, який полягає у запам'ятанні та відтворенні думок (понять, суджень, умовиводів).

Словесно-логічне мислення – мислення з опорою на поняття, судження, що відбувається за допомогою логіки.

Сором – емоція, що виникає в результаті усвідомлення людиною реальної чи уявної невідповідності своїх вчинків (або вчинків інших людей) прийнятним у даному суспільстві нормам та вимогам моралі; переживається як незадоволення собою, осуд, звинувачення себе тощо.

Соціалізація (*франц. socialis – суспільний*) – засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, які відбуваються у спілкуванні та діяльності.

Соціальна орієнтація особистості – усвідомлення своєї належності до соціальної спільноти (національної, професійної, вікової), вибір свого майбутнього соціального становища і шляхів його досягнення.

Соціальна психологія – галузь психології, яка вивчає взаємозв'язок соціального і психічного, їх взаємодію, взаємозалежність, взаємовпливи на рівні окремої людини, спільноті, а також соціально-психологічні явища, які виникають в процесі соціальної взаємодії і характеризують індивіда та групу.

Соціальний вік – вік, який визначають з огляду на відповідність становища людини нормам конкретного соціуму

Соціальні порівняння – порівняння себе з ровесниками, іншими людьми, своїм ідеалом, а також із собою в минулому, актуальному теперішньому, потенційному близькому і віддаленому майбутньому.

Спілкування – складний багатоплановий процес встановлення та розвитку контактів між людьми і групами, породжений потребами спільної діяльності і включає три аспекти: комунікацію (обмін інформацією), інтерацію (обмін діями) та соціальну перцепцію (сприйняття і розуміння партнера).

Спостереження – цілеспрямоване і планомірне сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності.

Спостереження як метод – метод збору емпіричної інформації, який застосовується в умовах, природних для об'єкта дослідження, без втручання в процес його активності. Розрізняють об'єктивність спостереження (за іншими людьми) і самоспостереження, кожне з яких може бути безпосереднім та опосередкованим (із використанням певних знарядь спостереження).

Сприймання – цілісне відображення предметів і явищ при безпосередній дії подразників на органи чуття.

Спрямованість особистості – сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості незалежно від ситуації; характеризується інтересами, нахилами, переконаннями, ідеалами, в яких виражається світогляд людини.

Стенічні почуття – вид почуттів, що підносять життєвий тонус, посилюють силу та енергію людини.

Стиль спілкування – індивідуально-стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії – у ділових і особистісних стосунках, стилі керівництва і виховання дітей, способах прийняття рішень і розв'язання конфліктів, прийомах психологічного впливу на людей.

Стійкість уваги – тривале утримання уваги на предметі, явищі чи діяльності.

Страх – емоція, що виникає в ситуаціях загрози біологічному або соціальному існуванню індивіда і спрямована на джерело дійсної чи уявної небезпеки; виявляється у побоюванні, остраху, переляку, жаху та ін.

Стрес – стан психічного напруження, що виникає у людини за складних умов життя та діяльності, у небезпечних ситуаціях, що виявляються несподівано і потребують негайного реагування.

Судження – логічна форма мислення, яка містить у собі ствердження або заперечення якого-небудь положення.

Талант – високий рівень розвитку здібностей, насамперед спеціальних, що виявляється у творчих досягненнях особистості.

Творча уява – створення нових оригінальних образів без опори на наявний образ предметів і явищ або їх зображень.

Темперамент – індивідуально-своєрідні вроджені форми поведінки, які виявляються в динаміці, тонусі та врівноваженості реакцій на життєві впливи. Виділяють наступні типи темпераменту: холеричний, сангвінічний, меланхолійний, флегматичний.

Тест психологічний – стандартизовані, обмежені в часі, спеціально розроблені завдання і проблемні ситуації, що можуть бути показниками розвитку певних психічних явищ. Розрізняють тести інтелектуального розвитку, особистісні та тести досягнень.

Типізація – спосіб створення образів уяви шляхом виділення чогось спільного, суттєвого, яке повторюється в однорідних образах.

Тривога – негативний емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки, а також в очікуванні несприятливого розвитку подій. На відміну від страху як реакції на конкретну загрозу, тривога являє собою генералізований, дифузний або безпредметний страх.

Увага – особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості та зосередженості свідомості на значущих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях.

Узагальнення – об'єднання предметів у групи за подібними ознаками, які виділяються в процесі абстрагування.

Уміння – засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок; формується шляхом вправ і створює можливість виконання дії не тільки у звичних, а й у змінних умовах.

Умовивід – логічна форма мислення, що виводиться з декількох суджень і характеризується здатністю до узагальнюючого висновку на основі логіки.

Умовна група – об'єднана за визначеною ознакою (характер діяльності, стать, вік) спільність людей, що не мають прямих або непрямих об'єктивних контактів між собою (підлітки, юнаки, пенсіонери та ін.).

Установка – неусвідомлюваний особистістю стан психологічної готовності до певної діяльності, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба.

Учіння – цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками.

Уява – психічний пізнавальний процес створення людиною образів предметів, ситуацій, обставин шляхом встановлення нових зв'язків між відомими образами та знаннями на основі попереднього досвіду.

Фантазія – продукт уяви, що змінює вигляд дійсності, відбитої у свідомості. Для неї характерна транспозиція (перестановка) елементів реальності, що дозволяє знайти новий погляд на вже відомі факти; має величезну художню і науково-пізнавальну цінність.

Філогенез – зміни психіки людини, які відбулися у ході її біологічної еволюції під впливом умов життя.

Фрустрація – психічний стан, що виявляється в характерних рисах переживань і поведінки, викликаних об'єктивно непереборними труднощами, які виникають на шляху до досягнення мети; стан краху і пригніченості, викликаний переживанням постійних невдач.

Характер – індивідуальне поєднання істотних, стійких властивостей особистості, що виражають її ставлення до дійсності (до праці, інших людей і до самої себе) і виявляються в її поведінці.

Хотіння – усвідомлене, цілеспрямоване прагнення діяти певним чином і долати труднощі заради досягнення поставленої мети.

Цілісність – внутрішній органічний взаємозв'язок частин і цілого в образі.

Широта мислення – індивідуальна особливість мислення, яка виявляється в залученні до розв'язування задачі необхідних засобів і знань, що не даються безпосередньо в умовах задачі, а взяті з інших сфер знань, науки тощо.

Я-концепція – відносно стійка, більш-менш усвідомлена, неповторна система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує взаємодію з іншими людьми і певним чином ставиться до себе. Цілісний, хоча і не позбавлений внутрішніх суперечностей спосіб оцінки власного Я, що виступає як установка стосовно себе і включає наступні компоненти: когнітивний, емоційний, оцінно-вольовий.

Я-образ – цілісне ідеально-матеріальне утворення, результат усвідомлення глибинної суті людини, що дає змогу відрізнити себе від інших як автономного суб'єкта спілкування і діяльності, та факторів, які є умовою власного існування та розвитку.

